

Стефан Ж. МИЛОСАВЉЕВИЋ*
Филолошки факултет
Универзитета у Београду
(студент докторских студија)

О УПОТРЕБИ ИТЕРАТИВНИХ ГЛАГОЛА У ПЕРФЕКТУ
ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ИЗБРОЈИВОГ МНОШТВА РАДЊИ
И ЊИХОВОЈ КОНКУРЕНЦИЈИ
СА СВРШЕНИМ ГЛАГОЛИМА
(На примерима из новинарског стила српског језика)

У раду разматрамо конструкције са неким итеративним глаголима у перфекту којима се означава избројиво мноштво радњи; примери су из новинарског стила српског језика (типа *Ђоковић је пет пута освајао завршни Мастерс сезоне*). Да бисмо такву употребу анализирали, посматрамо, с једне стране, читаву значењску мрежу конструкција са глаголима наведеног типа у перфекту, и поредимо, с друге стране, несвршене глаголе са њиховим свршеним парњацима (нпр. *погађати/погодити*) у сродним контекстима. Тиме се, као друга важна тема нашег рада, издваја конкуренција несвршених и свршених глагола при исказивању избројивог мноштва радњи у српском језику. У анализи се ослањамо на постулате когнитивне лингвистике (пре свега на теорију прототипа) и, њој сродне, конструкционе граматике.

Кључне речи: српски језик, глагол, глаголски вид, перфекат, избројиво мноштво радњи, итеративност, конкуренција несвршеног и свршеног вида, новинарски стил, теорија прототипа

1. Увод

1.1. Предмет и циљ рада

Предмет овог рада јесу, пре свега, конструкције којима се, у новинарском стилу српског језика, исказује избројиво мноштво радњи,¹ а у којима

*milosavka93@hotmail.com

¹ За овај тип мноштва радњи у србистици се користе различити термини: збирна вишекратност / збирно мноштво (Танасић 2009а), репетитивност (Ивановић 2013), избројива вишекратност (Недић 2016). Нама се термин *избројиво мноштво*, као комбинација већ постојећих, чини најпрозирнијим, па га стога користимо у овом раду (скраћено: ИМ).

су употребљени итеративни глаголи *погађати*, *побеђивати* и *освајати* у перфекту, као у примеру *Меси је три пута погађао стативу*. Анализираћемо их полазећи од других конструкција у којима се они јављају у перфекту, и то тако што ћемо, применом теорије прототипа, разматрати „зракасту” структуру значења/употреба НП у тим конструкцијама. Како је реч о таквим конструкцијама у којима се, са приближно истим значењем, могу јавити и одговарајући свршени глаголи (*погодити*, *победити*, *освојити*), као друга важна тема нашег рада намеће се питање по чему се глаголи несвршеног вида у овом контексту разликују од својих свршених парњака. Дакле, циљ нашег рада је трострук: да размотримо случајеве у којима конструкције са несвршеним глаголима у перфекту могу исказати избројиво мноштво радњи, да те конструкције проучимо у контексту осталих конструкција са истим глаголима и, најзад, да испитамо конкуренцију несвршених и свршених глагола у датим конструкцијама.

Рад је организован на следећи начин. У наставку Увода представљамо досадашња проучавања ИМ у србистици, мотивацију за наш рад и корпус. У одељку 2 скицирамо теоријски оквир, а затим спроводимо анализу, крећући се од типичнијих конструкција, оних са итеративним (одељак 3) и општефактичким значењем (одељак 4), ка централној теми рада – конструкцијама са избројивим мноштвом (одељак 5). Након тога представљамо семантичку мрежу НП (одељак 6), пре него што, одељком 7, закључимо рад. Притом ћемо све време указивати и на односе између НП и СП.

1.2. Досадашња проучавања ИМ у српском језику и мотивација за овај рад

1.2.1. Надовезујући се на руског лингвисту В. С. Храковского, С. Танасић (2009а) описује четири основна типа мноштва радњи у српском језику. Разлике међу њима заснивају се на времену вршења радњи и њиховим актантима. Три типа која издваја Храковски јесу дистрибутив, мултипликатив и итератив. Дистрибутивом (пр. 1)² означава се мноштво радњи које припадају једном временском периоду (у току ноћи), а у њему учествују и исти (лисица) и различити актант за све појединачне радње (пилићи). Мултипликатив (пр. 2) јесте тип мноштва радњи које такође припадају истом временском периоду, али су сви актант појединачних радњи исти. Итератив (пр. 3) од поменута два типа разликује се по томе што се свака радња врши у засебном временском периоду, при чему у вршењу свих радњи учест-

У складу са тим термином, за одредбу која означава број понављаних радњи (нпр. *два пута*) користићемо термин одредба за избројиво мноштво (даље: ОИМ). Пошто (у типичном случају) понављање не укључује само глаголску радњу већ и њене учеснике (актанте), у раду ћемо, осим термина радња, често користити и термин ситуација. – Служићемо се и следећим скраћеницама: НП – „несвршени перфекат” (= перфекат глагола несвршеног вида); СП – „свршени перфекат” (= перфекат глагола свршеног вида).

²Истицања у свим примерима су наша – С. М.

вују исти актанти.³ Позивајући се на Храковског, Танасић (2009а: 29) наводи да су дистрибутив и мултипликатив типови коначног (избројивог) мноштва, а итератив тип бесконачног или неизбројивог мноштва.⁴

- (1) У току ноћи лисица је подавила све пилиће.
- (2) Ко то луца алком на вратима?
- (3) Данима и данима, чим би се нашло мало слободног времена, [...] партизански глумци увјежбавали су свој комад.

Четврти тип мноштва, о коме се у србистици, како истиче Танасић, није посебно говорило, јесте ИМ, као у следећим примерима (Танасић 2009а: 30–31):

- (4) Двапут Марко Скелецију викну, / Па га више ни чекати не шће
- (5) Их колико ме само пута тргла из сна пољарева вика.
- (6) Гутеша је због тога отишао у иностранство, а и мене су неколико пута доводили на информативне разговоре.

У следећој табели сумирана су својства ИМ која С. Танасић (2009а) наводи, чему смо додали и она о којима се може закључити на основу његових примера, иако их он експлицитно не наводи (ти наши коментари стављени су у угласте заграде).

(Не)ограниченост мноштва радњи	ИМ представља <i>ограничено, избројиво</i> мноштво радњи; то му је заједничко са дистрибутивом и мултипликативом.
Време вршења радњи	<i>Свака радња</i> у оквиру ИМ врши се у <i>засебном временском периоду</i> ; то му је заједничко са итеративом.
Карактер интервала између радњи	Код ИМ <i>не може се ништа рећи о интервалима између вршења радњи које чине мноштво</i> – карактер интервала међу појединачним радњама није релевантан. Ако се и јави нека прилошка одредба која идентификује карактер интервала, она служи да укаже на понављање ИМ именованих радњи и да те радње смести у одговарајући временски оквир: <i>Суботом су се неколико пута постројавали за покрет</i> = 'Кад год је била субота, они су се, у оквиру те суботе, неколико пута постројавали за покрет'.

³ Танасић (2009а: 29) не експлицира да ли се *исти актанти* могу (морају) односити на једног или више њих; у пр. (3) има их више, а из типологије Храковског (1989: 24) јасно је да то може бити и појединачни актант.

⁴ Могло би се поставити питање да ли мултипликатив заиста означава коначно мноштво кад је исказан презентом (као у пр. 2), или се о коначном мноштву може говорити само у вези са прошлим ситуацијама.

Број појединачних радњи и начин њиховог исказивања	Уместо податка о карактеру интервала, обавезно се јавља <i>податак о броју појединачних радњи</i> – било прецизан (нпр. <i>три пута</i>) или непрецизан (нпр. <i>неколико пута</i>). На ИМ [са непрецизним бројем радњи] може се указивати и [временским клаузама за учесталост] у реченицама попут <i>Кад год сам ја дошао, они су отишли</i> . У начину исказивања мноштва огледа се још једна разлика између итератива и ИМ: код итеративног мноштва понекад се самим глаголом може указивати на то да је у питању мноштво радњи, док је код ИМ то неопходно учинити посебним лексичким средством.
Актанти	[Танасић не коментарише посебно актанте, али је у свим примерима које наводи реч о <i>истим актантима</i> .]
Глаголски вид и време	Употребљавају се <i>и свршени и несвршени глаголи</i> , који најчешће означавају неку прошлу ситуацију [уп. пр. 4–6], али могу означити и будућу (<i>Марко ће три пута позвонити на вратима</i>), или се јавити при неререференцијалном представљању садашње радње (<i>Пре употребе боцица се неколико пута промућка</i>).

Табела 1.

1.2.2. Када је реч о глаголском виду, Танасић истиче само то да се ИМ исказује глаголима оба вида, али не иде даље од те констатације. И В. Станојевић (2008: 107–108) помиње чињеницу да се уз ОИМ⁵ употребљавају и несвршени (7) и свршени глаголи (8), сем када се исказују нека 'непоновљива' стања, уп. (9) (Станојевић 2008: 108):

(7) *Три пута сам летео* авионом.

(8) *Три пута сам га срео* прошле године.

(9) *#Три пута је био Србин/леворук/смртан/леп...*⁶

1.2.3. Типовима мноштва радњи у српском (кроз поређење са украјинским језиком) бавила се и М. Ивановић (2013: 258–347), која их посматра као један вид акционалности⁷, при чему за ИМ користи термин *репетитивност*. Као битну разлику између ИМ (= репетитивности) и итеративности ауторка истиче то што итеративне ситуације нису референцијалне, док репетитивне јесу: у пр. (10а) свака микроситуација се односи на конкретну ситуацију, иако она није спецификована – али би могла бити, као у пр. (10б); код итеративних ситуација то није могуће (10в):

⁵ Станојевић користи термин одредба за спецификовано понављање.

⁶ Ови примери, како наводи и сам Станојевић (2008: 108), могу бити прихватљиви само у неким сасвим специфичним контекстима.

⁷ Акционалност је новији термин за оно што се у србистици традиционално назива видски лик или Aktionsart (уп. Кликовац 1996), а у новије време и тип глаголске ситуације (в. Новаков 2005).

- (10) **а.** Он је **долазио** трипут у ту кућу.
б. Он је **долазио** трипут у ту кућу: први пут прошлог јануара, други пут у мају и поново у августу.
в. Он је **долазио** често у ту кућу: *прошлог јануара, у мају, поново у августу...

Позивајући се и на славистичку литературу, М. Ивановић (2013: 320) наводи да се као основно и једино средство изражавања ИМ јављају одредбе кратности или бројања (ОИМ у нашој терминологији) – са прецизним (*два пута*), приближним (*пет-шест пута*) или непрецизним бројем понављања микроситуација (типа *неколико пута*).

1.2.4. С. Стојановић (2017) одредбе типа *неколико пута* сматра индикаторима општефактичког егзистенцијалног значења (одн. у његовој терминологији – перфектности искуства)⁸, као у следећем примеру (Стојановић С. 2017: 246):

- (11) Ја **сам** у своме животу неколико пута своје тело **излагала** мучењу.

1.2.5. Нас су на ово истраживање подстакле следеће чињенице. Најпре, у србистици се као средство исказивања ИМ углавном коментаришу само одредбе за ИМ – иако, како ћемо видети, постоји читав континуум синтаксичко-семантичких средстава којима се то може учинити. Даље, аутори који су проучавали ИМ у нашој средини нису се посебно бавили тиме какве ефекте има исказивање ИМ у зависности од тога који ће се видски парњак⁹ употребити онда кад се приближно исто значење може исказати глаголима оба вида – тј. у условима тзв. конкуренције видова.¹⁰ Ако, наиме, погледамо следећа три типа видских парова, видећемо да ОИМ уз њих нема исти ефекат:

- (12) **а.** Куцкао је на врата два пута.
б. Куцнуо је на врата два пута.
(13) **а.** Читао је ту књигу два пута.
б. Прочитао је ту књигу два пута.
(14) **а.** Побеђивао је Федерера два пута.
б. Победио је Федерера два пута.

Видски парњаци у пр. (12) означавају сасвим другачије ситуације – глаголом несвршеног вида (тзв. мултипликативом) означава се да се радња у *два интервала* понављала (не зна се колико се пута тачно поновила), а глаголом свршеног вида (тзв. семелфактивом) да се тачно два пута поновила. У пр. (13–14) ситуација је другачија – у оба случаја каже се да се радња извршила тачно два пута. Разлика између та два пара ипак није занемарљи-

⁸ Типове општефактичког значења представимо у т. 2.4 овог рада.

⁹ Под 'правим' видским парњаштвом подразумевамо случајеве када је немогућа секундарна имперфективизација (уп. нпр. Ивић 2001; в. и Грицкат 1984/1985); о видским парњацима в. и Стојановић О. 2017; Ђорђевић 2018, са тамо наведеним референцама.

¹⁰ У руској литератури било је сродних проучавања (нпр. Воронец 2015, 2017; Гатнар 2013; уп. и Бондарко 1971: 36–42).

ва. У пр. (13), где је несвршени глагол дуратив, а свршени префиксацијом изведен од њега, интуитивно је лако распознати разлику између свршеног и несвршеног вида: несвршени фокусира трајање радње, сам процес, а свршени резултат(ивност). У пр. (14) итеративни глагол изведен је од глагола који означава инхерентно тренутну ситуацију, па је такву разлику теже уочити. Сем тога, у пр. (13а) извршеност радње јавља се као импликатура, будући да се, бар у начелу, досегнутост унутрашње границе радње може поништити:

(15) **Читао сам** ту књигу два пута, али је нисам прочитао до краја.

Насупрот томе, извршеност радњи (а последично и досегнутост резултата) исказаних итеративним глаголом није могуће поништити ни у ком случају:

(16) ***Побеђивао је** Федерера два пута, али га ниједном није победио.

Једини аутор који се, према нашем увиду, бавио употребом овог типа глагола у српском језику у наведеном контексту, и то сасвим узгред, јесте С. Дики (2000: 118), који, међутим, наводи да је тада могуће употребити само глагол свршеног вида:¹¹

(17) Моји родитељи **су** Лазара ***сусретали/сусрели** само пар пута [...]

Најзад, у србистичкој литератури типови мноштва углавном се упо- ређују једни с другима, те се описују средства којима се они исказују. Нас занима (и) друга страна: како се истом формом – у нашем случају глаголима са типично итеративним значењем (и њиховим свршеним парњацима) – могу исказати различита значења и како су она повезана. Пошто су примери са типом ИМ који је предмет нашег рада карактеристични за перфекат, размотримо само овај глаголски облик (укључујући и крњи перфекат). Примере итеративних глагола испитиваног типа за исказивање ИМ пронашли смо, пре свега, у новинарском стилу, па ћемо се на њега ограничити, али статус ових конструкција у другим стиливима ваља такође испитати.¹²

1.3. Корпус

Корпус за рад чине примери преузети са електронског *Корпуса савременог српског језика*, који се развија на Математичком факултету Универзитета у Београду (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>) (даље: ЕК) и са различитих

¹¹ Дики говори о *српскохрватском* језику. Ово посебно истичемо јер Љ. Шарић (2000: 111) наводи да су у хрватском језику могући и НП и СП у контекстима попут *Сиви вук одвапут је падао/пао на старе лосове* [...]. Ова ауторка, полемишући са С. Дикијем и М. Ивић, наводи да се хрватски и српски аспекатски систем и иначе разликују по контекстима у којима допуштају одговарајуће видске облике (в. стр. 114–125).

¹² За десетак говорника српског језика, на основу кратке усмене анкете, конструкције са НП испитиваног типа јесу прихватљиве, као и одговарајуће са СП. Већини њих НП у тим контекстима делује „експресивније” од СП, који је неутралнији и „хладнији”. Ово питање заслужује засебну пажњу, али ћемо се у наставку рада летимице осврнути и на могуће разлоге за ову (потенцијалну) разлику у експресивности.

портала доступних преко претраживача *Google* (одсад: Г). Претраживани су примери са глаголима *побеђивати*, *погађати* и *освајати* одн. *победити*, *погодити* и *освојити*; укупно је прегледано око 1.400 примера, што је број који се односи на све конструкције са датим глаголима (не само на оне са ИМ). Примери су пре свега из језика спортских извештаја, али има и оних из других жанрова новинарског стила.

2. Теоријски оквир

2.1. Општи теоријски оквир

Рад заснивамо на теоријским поставкама когнитивне лингвистике, при чему узимамо у обзир и србистичку и славистичку литературу посвећену мноштву радњи. Ослањаћемо се на виђење глаголског вида које подразумева да се видско значење тиче читавог исказа, одн. одређених конструкција, а не само глагола, по чему је вид ствар синтаксе и прагматике колико и лексике и морфологије (уп. Кликовац 1996), што је приступ сродан оном који се развија у оквиру конструкционе граматике (нпр. Филиповић 2010). При томе, језичке јединице (па и синтаксичке конструкције) груписане су у категорије са прототипском структуром, са типичнијим значењима у центру и оним мање типичним на периферији; ова друга су са типичнијим повезана неким сличностима. Зато ће нам бити важна теорија прототипа, из чијег је угла глаголски вид већ проучаван у словенском свету (нпр. Холден 1989; Несет 2009). Преглед ове теорије и примере њене примене доноси Тејлор (³2003), а у проучавању синтаксичких појава српског језика примењивана је нпр. у Чудомировић 2014 и Кликовац 2018а. Важна ће нам бити и теорија појмовних метафора примењена на проучавање глаголског вида, пре свега радови Л. Јанде у којима она руски свршени и несвршени вид (перфектив одн. имперфектив) објашњава помоћу следеће две метафоре: ПЕРФЕКТИВ ЈЕ ДИСКРЕТНИ ЧВРСТИ ПРЕДМЕТ одн. ИМПЕРФЕКТИВ ЈЕ ФЛУИД¹³ – узимајући у обзир идеализоване когнитивне моделе чврстих предмета и флуида (Јанда 2004, 2006).^{14,15}

¹³ Оригинална формулација гласи PERFECTIVE IS A DISCRETE SOLID OBJECT одн. IMPERFECTIVE IS A FLUID SUBSTANCE (Јанда 2004: 471). Могу се, такође, издвојити и специфичније метафоре у оквиру сваке од наведене две (којима се објашњавају различита подзначења перфектива одн. имперфектива) (в. Јанда 2008б). Подлежна метафора за овакву концептуализацију јесте ВРЕМЕ ЈЕ ПРОСТОР, у оквиру ње и специфичнија метафора СИТУАЦИЈЕ СУ МАТЕРИЈАЛНИ ЕНТИТЕТИ (Јанда 2004: 471). О концептуализацији времена као простора (те као предмета и материје) у српском језику в. нпр. Кликовац 2004 (посебно стр. 115 и даље).

¹⁴ Л. Јанда (2008а) и Т. Несет (2009) пишу и о значају метонимијских веза између перфектива и имперфектива, као и између самих (под)значења имперфектива одн. перфектива.

¹⁵ Ваља посебно поменути и приступ В. Миљковића (2013), који итеративним значењима и синтаксичким конструкцијама којима се она исказују у српском језику такође приступа из когнитивнолингвистичке перспективе, али из угла теорије менталних простора.

2.2. (Не)маркираност несвршеног вида и теорија прототипа

У литератури се постављало питање у вези са адекватношћу примене теорије прототипа на изучавање несвршеног вида, обично уз образложење да се његово значење у словенском свету објашњава немаркираношћу, па нема потребе за издвајањем његових различитих значења одн. употреба (за различите приступе исп. Дики 2000). Сам С. Дики, који виду у словенским језицима прилази из когнитивнолингвистичког угла, сматра следеће. Ако је несвршени вид у словенским језицима немаркиран, не би се очекивала његова изнијансирана употреба у различитим језицима: подаци показују да је у неким (словенским) језицима несвршени вид неприхватљив у контекстима у којима је у другим језицима прихватљив. То сугерише да у одређеним језицима несвршени вид *има своје сопствено специфично значење*. Како се и опсег употреба општефактичког значења несвршеног вида разликује међу словенским језицима, Дики сматра да то говори против уобичајеног метода да се ово значење несвршеног вида узме као *a priori* аргумент за немаркираност несвршеног вида. Стога, когнитивна лингвистика, закључује Дики, нема разлога да прибегне (не)маркираности као коначном објашњењу (Дики 2000: 104–105). Став С. Дикија имплицитно или експлицитно потврђују и други когнитивнолингвистички радови који оба вида посматрају као категорије са прототипском структуром (Холден 1989; Несет 2009).

Но, и кад се полази од става о немаркираности глаголског вида, неки истраживачи питају се да ли он једнако важи за све видске ликове и видске опозиције у које они ступају. Рецимо, Л. Јанда (1996: 225–227), објашњавајући зашто се за несвршени вид у руском углавном тврди да је немаркиран, каже, између осталог, и следеће: већина (творбено) простих глагола у руском језику означава активности (*activities*), а идеализовани когнитивни модел активности природно ће имплицирати да је имперфектив немаркиран у односу на перфектив. Међутим, неки (творбено) прости глаголи, попут *дати*, који означавају достигнућа (*achievements*), упућују на свршени вид као немаркиран, а несвршени (*давати*) као маркиран. Сродне тврдње, поткрепљене и емпиријским истраживањима, износи и О. Стојановић (2017), ослањајући се на когнитивну аспектолошку теорију немачког слависте Ф. Лемана. Леман, наиме, дели глаголе на оне који су онтогенетски настали перцепцијом ситуација из објективне стварности (тзв. алфа глаголи), и оне који су настали рекатегоризацијом првих (тзв. бета глаголи). Примарни глаголи, који су обично фреквентнији, когнитивно привилегованији и најчешће формално немаркирани, чине центар своје видске категорије и основа су за настанак секундарних бета глагола, који чине периферију. У случају видских парњака, обе лексеме означавају исти ситуациони тип стварне радње, и у томе почива њихова заједничка лексичка функција. Оно што се мења јесте фокусирање ситуације, одн. додатно фокусирање њених појединих обележја, попут процеса, итеративности и сл. (Стојановић О. 2017: 196). Примењујући Леманову теорију на српски аспектски систем, О. Стојановић закључује да су у па-

ровима типа *писати/написати* или *чистити/очистити* несвршени глаголи примарни (тзв. алфа глаголи), док у примерима попут *наћи/налазити*, *спасити/спасавати* „алфа улогу” преузима свршени парњак. Има и прелазних случајева, где границе нису тако оштре (исп. *idem*: 198–200).¹⁶

Како ћемо нашу анализу поставити узимајући у обзир управо наведене чињенице из литературе? Пре свега, чак и да, генерално посматрано, несвршени вид јесте немаркиран у српском (или у словенским језицима уопште) – што је питање на које, као једно од централних у аспектологији, немамо претензија да одговоримо у овом раду – тешко би се могло очекивати да он то јесте и у паровима *победити/побеђивати*, *погодити/погађати* и *освојити/освајати*. У њима би свршени парњаци, као достигнућа, били немаркирани (према Јандиној анализи) одн. тзв. алфа глаголи (по аналогiji са анализом О. Стојановић). Имајући у виду све наведено, не видимо препреку да и значења НП сагледамо из угла теорије прототипа.

2.3. Приступ итеративности

У литератури се итеративности приступа на различите начине.¹⁷ Ми ћемо, начелно, под итеративним прошлим радњама подразумевати оне које су се неограничен број пута понављале у прошлости. Овде ћемо се осврнути на њихову (не)референцијалност, јер ће нам то бити важно у каснијој анализи. Према М. Ивић (2008: 54), глагол радњу именује у референцијалном смислу онда кад је исказује као стварност, актуелну у садашњости, прошлости или будућности; иначе – реч је о неререференцијалној употреби. С. Дики (2000: 77), међутим, наводи да је нејасно колико су прошле хабитуалне (у нашем случају итеративне)¹⁸ радње „стварне”; другим речима, није јасно да ли се оне односе на стварне догађаје, или се пак односе на нелокализоване догађаје у структурном плану знања о прошлом свету, о коме говори Р. Лана-

¹⁶ У испитивању су учествовали двојезични говорници немачког и српског језика, тако што су имали задатак да за 48 високофреквентних глагола из немачког језика, датих у инфинитиву и без контекста, напишу одговарајући српски превод. Пошто су глаголи у немачком морфолошки/творбено немаркирани за вид, испитаници су морали да одаберу одговарајући видски парњак из српског. При томе су бирали такви немачки глаголи према којима у српском стоје тзв. чисти аспектвални парови, попут *отворити – отворати*, који имају исто лексичко значење а разликују се само по виду. Према Лемановој теорији, очекује се да испитаници као асоцијацију (тј. превод) наведу когнитивно привилеговану и онтогенетски примарну лексему, тј. алфа глагол, који се јавља као прототипичан носилац значења за дату објективну ситуацију. Аспектвално неутралан стимулус из другог (тј. немачког) језика активирао би притом релевантне карактеристике објективних ситуација (трајање, достизање унутрашње границе, пунктуалност и сл.), које би као реакцију у српском изазвале појаву глагола оног вида за који су те карактеристике дистинктивни маркери (Стојановић О. 2017: 197–198).

¹⁷ Увид у различита схватања итеративних значења (/ итеративности / итератизације / итеративних глагола) пружају нпр. следећи радови и студије: Ивић 2008; Танасић 2009б; Ивановић 2013; Миљковић 2013; Ристић 2011; Стакић 2011. Прегледно о итеративима у руској традицији пише Ј. Недић (2016).

¹⁸ Хабитуалност се везује за исказивање неке радње као навике или способности (субјекта), а у славистичкој литератури се углавном посматра у склопу итеративности (уп. нпр. Храковски 1989), што и ми чинимо у овом раду.

кер (1997).¹⁹ Наиме, да би објаснио временско-аспектуалне карактеристике хабитуалних ситуација, Ланакер посеже за дистинкцијом између актуелности (*actuality*) и структурног знања (*structural knowledge*). Актуелне ситуације одговарале би, приближно, ситуацијама које се у србистици одређују као референцијалне. Да би избегао пометњу, Ланакер актуелност разликује од стварности (*reality*), под којом подразумева оно што се у свету заиста догодило (онако како је то доживео неки концептуализатор). Рецимо, ситуација гледања утакмице у пр. *Пера жели да гледа вечерашњу утакмицу* није стварна, али јесте актуелна, јер се односи на конкретан догађај, који је предмет жеље. Реченицама са ИМ²⁰ попут *Пера је прошле године два пута ишао у биоскоп* исказују се стварне и актуелне ситуације, будући да се мноштво заснива на актуелним, конкретним „примерцима” ситуација, па је и њихова временска локализација начелно могућа. С друге стране, реченицама типа *Пера је прошле године стално ишао у биоскоп* описује се стварност (нешто што се догодило), али се не описују актуелне ситуације, засноване на конкретним „примерцима”, већ је свака ситуација из понављаног мноштва *произвољан представник ситуације датог типа*. Стога те ситуације немају конкретну локализацију у времену. Ситуације са итеративима (хабитуалне ситуације код Ланакера) производ су нашег структурног знања о свету.²¹ Према нашем мишљењу, на наведени начин елегантно се објашњава и разлика по референцијалности између итеративности и ИМ, на коју указује М. Ивановић (в. т. 1.2.3).

2.4. Приступ општефактичком значењу

2.4.1. Различити аутори на различите начине дефинишу и класификују општефактичко значење несвршеног вида у словенским језицима (исп. нпр. Дики 2000; Падучева ²2010; Мелиг 2013). Ми ћемо неке аспекте тих приступа приказати у мери која ће нам бити најнеопходнија за каснију анализу, са одговарајућим примерима на српском језику. Поћи ћемо од Мелиговог (2013) приступа, по коме несвршени вид има општефактичко значење (= ОЗ) кад означава тип ситуације (рус. „тип” *обозначаеваемой ситуациии*; енгл. *type of denoted situation*), при чему је таква ситуација *макар једном* била

¹⁹ За још неке приступе в. Дики 2000: 77 и даље.

²⁰ Ланакер (1997: 196) говори о репетитивним (*repetitive*) / итеративним (*iterative*) реченицама.

²¹ Другим речима, такве ситуације указују на структурирани модел света (*structured world model*) као познат идеализовани когнитивни модел (ИКМ) у нашој култури (уп. Ланакер 1997: 205 и даље; Ланакер мисли на „западну” културу, али поменути ИКМ постоји и у нашој култури). Наиме, ми се често питамо како ствари у свету функционишу, по каквим процедурама се одвијају и сл. Уређаје купујемо са упутствима за употребу, распоредима за одржавање, приручницима за коришћење итд. – верујемо да свет функционише на одређени начин. Доказ за такав ИКМ јесу изрази попут *типично*, *генерално*, *обично* и сл., па и саме хабитуалне и генеричке ситуације. Другим речима, хабитуалне (у нашем случају итеративне) ситуације одражавају фрагмент говорничковог „шаблона” о томе како свет функционише у нормалним околностима.

на снази (било кад) у оквиру неког интервала у прошлости.^{22, 23} Тако се примером (18) пита да ли се сусрет између Саше и Маше догодио (макар једном) у току прошле недеље, а примером (19) да ли је Саша (макар једном) учествовао у попуњавању анкете поменутог типа било кад до тренутка говора.

(18) Да ли **су се** Саша и Маша **сретали** (у току) прошле недеље?

(19) Да ли **је** Саша икад **попуњавао** такву анкету?

Једини услов за ОЗ, према Мелигу, јесте да је ситуација потенцијално поновљива (одн. да се концептуализује као таква). При томе, извршеност радње углавном се јавља само као импликатура, која може бити поништена, као у пр. (19), где би одговор могао гласити: *Да, али је никада није до краја попунио*. Међутим, ако је реч о глаголима који не могу имати дуративну интерпретацију (не могу означавати процес), као што је то случај у пр. (18), нужно је досезање кулминационе тачке радње (а самим тим и резултата).

2.4.2. Е. В. Падучева (²⁰¹⁰: 46–52) посебну пажњу посвећује општефактичком резултативном значењу (*общефактическое резултативное*), јер несвршени вид тад ступа у конкуренцију са свршеним. Ово значење ће и за нас бити најрелевантније.²⁴ Падучева (²⁰¹⁰: 34) под резултативношћу несвршеног вида подразумева да је ситуација означена глаголом досегла своју унутрашњу границу, те да је у неком тренутку наступило њено завршно стање.²⁵ Резултативно ОЗ карактеристично је управо по томе што настало стање није сачувано у тренутку говора или је престало бити актуелно (Падучева ²⁰¹⁰: 37–39, 63) – јер је у првом плану *фактичност* одн.

²² Разуме се, ако је реч о одричним реченицама, каже се да таква ситуација ниједном није била на снази, а ако је реч о упитним, пита се да ли се одиграла макар једном.

²³ Тип ситуације овај аутор супротставља конкретним ситуацијама (рус. *экземпляр*, енгл. *token*), нпр. *Ты вчера билеты на завтра покупал? В партере еще есть места?* (Мелиг 2013: 34). Док би свршени вид у датом контексту перспективизовао ситуацију као ограничену, несвршени глагол (у руском језику) указује на одсуство видске карактеристике, одн. исказује радњу као факт, због чега Мелиг користи термин јединично-фактичко (*единично-фактическое*) значење. Примере датог типа одликује то што им је циљ да разјасне ситуацију која следи (у наведеном примеру – питање које следи); њихов субјекат мора бити агенс и контролисати ситуацију (исп. *idem*: 34–35, 38). У српском језику слични примери јесу начелно могући (уп. нпр. *Јуче си куповао карте за сутра? Има ли још места у партеру?*), али у многим контекстима у којима се несвршени глаголи јављају у руском језику, у српском се мора употребити или свршени глагол или нека друга конструкција. У ту проблематику нећемо дубље залазити овом приликом.

²⁴ Општефактичко нерезултативно (*общефактическое нерезультиивное*) значење исказује радњу чији резултат није досежнут (Падучева ²⁰¹⁰: 10, 22–23): *Јуче сам решавао тај задатак, али нисам успео да га решим*. Општефактичко неограничено (*общефактическое неопредельное*) значење илуструју примери са глаголима који инхерентно означавају стање или неограничен процес, али који су (у датом контексту) прекинути (Падучева ²⁰¹⁰: 19–20): *Ево, овде је висила слика*. Блиско општефактичком значењу јесте акционално (*акциональное*) значење несвршеног вида, нпр. *Овде сам написао то писмо*. *Писао сам* оловком. Овим значењем тематизује се *процес*, па мора бити исказано глаголом који има дуративну интерпретацију. Резултативну интерпретацију у таквим примерима обезбеђује шири контекст, а не глаголски вид (детаљније в. у Падучева ²⁰¹⁰: 48–52).

²⁵ О могућим приступима резултативности в. нпр. Биверс 2012; Станојевић/Ђурић 2019; Стојановић С. 2017.

сама чињеница да се радња (није) догодила.²⁶ Резултативно ОЗ реализује се као општефактичко егзистенцијално (*общефактическое экзистенциальное*; даље: ОЕЗ) (пр. 20) и као општефактичко конкретно (*общефактическое конкретное*; одсад: ОКЗ) (пр. 21) (исп. Падучева²2010: 43–48). Главна разлика између ОЕЗ и ОКЗ тиче се, према Падучевој, временске локализације ситуација. Код ОЕЗ време није ограничено, тј. ситуација се могла догодити било кад у периоду до тренутка говора (20а) одн. било кад у оквиру неког временског интервала (нпр. у току *прошле године* (20б)). ОКЗ се пак тиче актуелног времена.

(20) а. Мој стриц се пео на Монт Еверест.

б. Прошле године сам му већ изражавао своје незадовољство.

(21) Ти си данас куповао хлеб?

ОЕЗ означава кратну ситуацију – ситуацију која се извршила *макар једном у неком временском интервалу* (ако другачије није спецификовано – било кад до тренутка говора), док ОКЗ означава ситуацију која се односи искључиво на *један конкретан догађај*.²⁷ И ОЕЗ може означити да се радња догодила само једном (кад то експлицира одредба *једном*): *Пера је већ једном путовао у Аустралију*. Међутим, за разлику од ОКЗ, време реализовања појединачне ситуације коју исказује ОЕЗ није ограничено (тј. могло се догодити било кад).

2.4.3. У литератури се говори и о прагматичкој (индиректној) резултативности ОЕЗ (тј. искуственог перфекта)²⁸, када се имплицира постојање индиректног резултата радње у тренутку говора – таквог који представља *знање, искуство* учесника у комуникацији, нпр. *Он је (већ) куповао кола* (~> Разуме се у куповину кола). Прагматички резултат код ОЕЗ важи без обзира на то да ли је семантички (јаки) резултат на снази (= Он има кола), на шта би недвосмислено упућивао свршени парњак (Станојевић/Ђурић 2019).²⁹ В. Јовановић (2013: 120) за искуствени перфекат

²⁶ Тзв. општефактичко двосмерно (*общефактическое двунаправленное*) значење специфично је управо по томе што подразумева радњу чији резултат не важи зато што је наступила радња супротног смера и поништила га: *Неко је долазио код тебе* (уп. Падучева²2010: 22).

²⁷ Глаголи којима се може исказати ОКЗ примарно означавају *потенцијално кратну* ситуацију, која општефактичку конкретну интерпретацију задобија из прагматичког контекста: нпр. *Да ли сте доручковали?* односиће се на дан у коме се изговара (а типично се доручкује једном у току дана) (детаљније в. у Падучева²2010: 46–47).

²⁸ У литератури се ОЕЗ третира и као значење глаголског вида (в. нпр. Падучева²2010, 2013) и као значење (искуственог) перфекта (нпр. Јовановић 2013: 120; Стојановић С. 2017, 2018). Изнета 'подела' је условна: ако се ОЕЗ посматра као видско значење, најчешће се истиче његова везаност за прошлу ситуацију посматрану из садашњости, а ако се говори о значењу перфекта, обавезно се истиче да је реч о перфекту несвршених глагола. У том смислу, код свих истраживача статус ОЕЗ тиче се и вида и времена. Неки други типови општефактичког значења могу се реализовати и у другим глаголским облицима (в. Славкова 2018).

²⁹ Код неких других значења несвршеног вида прагматички резултат може важити и кад је семантички поништен; то су они случајеви које Падучева назива двосмерним општефактичким значењем: *Долазио је поштар* имплицира да је семантички резултат поништен (поштар више није ту), али може важити индиректни резултат (нпр. писма су на столу) (в. Станојевић/Ђурић 2019; исп. и Кликовац 2018/19: 30).

(= ОЕЗ) каже да он означава радњу која се догодила у прошлости макар једном, па чини део *говорниковог* искуства. Дакле, В. Станојевић и Љ. Ђурић одн. В. Јовановић наглашавају *искуство учесника у комуникацији* одн. *говорника*. Међутим, како С. Стојановић (2018: 114) истиче, по нашем мишљењу с правом, из употребе ОЕЗ следи да *вршилац радње* има (или нема) искуство у вршењу дате радње. Остављамо могућност да аутори говоре о *искуству* на различитим нивоима: *Он је (већ) куповао кола* значи да субјекат (*он*) има искуство у куповини кола, на основу чега (са)говорник може закључити да се он (= субјекат) *разуме* у куповину кола. Уп. и пример *Мој стриц се нео на Монт Еверест, може се попети и на ову планину* (парафразирани према Падучева 2010: 64) – где је јасно да је искуство субјектово, а да говорник на основу знања о том искуству изводи закључак.

2.4.4. У когнитивносемантичкој литератури општефактичко резултативно значење објашњава се уз помоћ дистинкције фигура (*figure*) / позадина (*(back)ground*) (уп. Јанда 2004: 505–506; Холден 1989: 34–36). Ова дистинкција пре свега објашњава различиту улогу перфектива и имперфектива у приповедном тексту. Док перфектив служи за приповедно секвенцирање догађаја у приповедању, имперфектив углавном описује ситуације на позадини тих радњи, што, каже Јанда, подсећа на слику шкољки (перфектив) на пешчаној плажи (имперфектив). Сем у наративу, имперфектив, према Јанди, служи да означи позадинску информацију и када се јави са општефактичким значењем. Оно може послужити као позадинска информација у следећем примеру, у коме се описује нека продавница: *Одеш у ту продавницу. Она се налази преко пута зграде Министарства правде. Тамо се могу купити сјајне ствари. Ја сам тамо једном куповала свињетину* (наведени пример је груба парафраза Јандиног примера). Јанда истиче и то да општефактичко значење имплицира психолошку дистанцу и, последично, недостатак специфичности, због чега се по правилу не експлицира време радње. Холден ову дистинкцију објашњава на следећи начин: перфектив типично подразумева резултат, завршеност радње, а завршена радња доноси промену, помера напорицу, а самим тим је и истакнута. Имперфектив, с друге стране, будући да не означава завршену радњу, имплицира одсуство било какве промене, а самим тим и неистакнутост у дискурсу. У примеру са општефактичким резултативним значењем попут *Читао сам Ану Карењину*, најтипичније својство имперфектива – незавршеност радње у стварном свету – бива 'жртвовано' у корист апстрактније функције, сигнализовања да је нешто неистакнуто (непроминентно) или да је позадина.³⁰

³⁰ Овај пример, наглашава Холден, добро показује колико је теорија прототипа, која подразумева категорије са расплутим границама, погоднија од класичне категоризације: радња која је у „стварном свету” завршена и која би, према потребним и довољним условима, морала бити „смештена” у категорију перфектива, уз помоћ изобраења и метафоричких веза међу значењима, ипак бива изражена имперфективом, а границе међу периферним члановима перфектива и имперфектива – расплуте су.

3. Конструкције са итеративним значењем

3.1. Општа својства

3.1.1. Најтипичније значење глагола *побеђивати*, *погађати* и *освајати* јесте итеративно – одн. нереференцијално понављање радњи (ситуација). Оно је често праћено прилозима за учесталост, који прецизирају да ли је реч о регуларном понављању (22–23), понављању са мањим одступањима од регуларног (24–25), или, у најнетипичнијем случају – нерегуларном понављању (26); уколико нема посебне одредбе, подразумева се да је понављање (углавном) регуларно (27) (исп. Ивић 2008).

- (22) Раднички је противник по мери, у друголигашкој конкуренцији редовно **смо** их **побеђивали**. (ЕК)
- (23) Циљ социјалиста [...] је да понове победу и потврде резултате своје активности у свим досадашњим вишестраначким изборима, јер **је** СПС редовно **освајала** власт и остала водећа политичка снага у Алексинцу и Поморављу. (ЕК)
- (24) Степановић подсећа да **је** Црвена звезда често **побеђивала** у српској Атини [...]. (ЕК)
- (25) Караско: Често **смо** **погађали** оквир гола, сада смо имали среће. (Г)
- (26) Ове године Вашингтон **је** ретко **побеђивао**, а поготово на гостујућем терену. (Г)
- (27) Радмановић додавао, Гасол **погађао**. (Г)

Општа представа подразумевала би низ радњи истог квалитета (одн. низ произвољних ситуација истог типа) које су се 'неограничено' понављале у прошлости, као на следећој схеми (мањи кружићи стоје за тротачке):

Схема 1.

С обзиром на то да итеративно значење означава *тип ситуација* (а не конкретне примерке), уз овај вид мноштва, како је и напред поменуто (т. 1.2.3), не јављају се одредбе које спецификују време њиховог вршења (одн. локализују их на временској скали). Може се, евентуално, јавити одредба која исказује почетну (28) или завршну границу вршења радњи датог типа (29):

- (28) У истом месецу у којем је постао вицешампион Евролиге, Макаби из Тел Авива изгубио је титулу кошаркашког шампиона Израела, коју **је** редовно освајао од 1994. године. (ЕК)
- (29) У целини гледано, КГБ **је** у том рату углавном **побеђивао**, све до касних шездесетих година прошлог века. (ЕК)

3.1.2. Сама форма итеративних глагола (одн. суфикс којим се имперфективизује мотивни свршени глагол) довољна је да укаже на то да је реч о *итеративном значењу* (за разлику од примарно дуративних глагола, када итеративност мора бити спецификована одредбама, природом објекта, или каквим другим типом језичког контекста).³¹ Одредбе типа *дуго*, које уз дуративне глаголе означавају време трајања радње, уз итеративе означавају интервал времена у оквиру којег се радња понављала (а не карактер понављања радњи, као што то чине прилози *често*, *понекад* и сл.):

- (30) Динкић се присећао времена када су владали српски националисти који **су** *дуго* **побеђивали** на изборима [...]. (ЕК)
- (31) Задовољан сам како ми је, људи воле што сам из Србије. Иако **је** наша репрезентација *дуго* **побеђивала** њихову... (ЕК)

Уколико се субјектом денотира већи број референата, могу се јавити и одредбе које указују на редослед којим су они вршили радње:

- (32) Типсаревић се, међутим, није предао, већ је успео да се врати и изједначи на 3:3, па **су** играчи потом *наизменично* **освајали** свој сервис све до тај-брејка. (ЕК)
- (33) Грујић га је достигао, и затим **су** *на смену* **освајали** по два поена. (ЕК)

3.1.3. Када је реч о односу НП и СП, добро је позната чињеница да у српском, за разлику од западнословенских језика (нпр. чешког), није могуће употребити СП за исказивање итеративности у ужем смислу (свршени глагол могао би се употребити, али у потенцијалу, не перфекту) (исп. Ивић 2008).³²

Кад смо већ код односа НП и СП, треба напоменути да итеративни глаголи које разматрамо, будући да су изведени од глагола који означавају достигнућа, баштине у себи значењски потенцијал својих парњака, који се огледа у резултативности. Наиме, ако је неко *често освајао* *неки турнир*, значи да има велик број освојених турнира; ако је неко *понекад побеђивао* *свог противника*, значи да има бар неколико победа над њим; и сл. Насупрот томе, код итеративно употребљених дуратива не мора бити имплицирана резултативност: *често читати књигу* не мора значити да је она икада прочитана. Чак и у примерима са правим објектом у множини (*често читати књиге*), резултативност је (само) снажно имплицирана, будући да се може

³¹ В. С. Храковски (2014, 2015) сматра да итеративност није значење несвршеног вида, будући да се увек генерише или на основу контекста или је садржана у самом суфиксу. О итеративности као секундарном обележју неких активности и остварења в. Новаков 2005: 50–51. У вендлеровској традицији и дуративи типа *читати* и итеративи типа *побеђивати* били би тип активности, при чему несвршени вид означава хомогену ситуацију: и дуративе и итеративе да тог типа карактеришу сегменти истог квалитета, тако да део може (квалитативно) представљати целину. Код итератива део заправо јесте сама појединачна радња из мноштва радњи (за дистинкцију хомогеност/хетерогеност в. Јанда 2004; Ланакер 2008: 147–160; Новаков 2005).

³² Занимљиво је да у савременом хрватском језику, како извештава Љ. Шарић (2000), у оваквим контекстима јесте могућ и СП, вероватно (дијахронијским) посредством кајкавског наречја.

поништити, уп. *Прошлог месеца сам често читао (неке) књиге, али ниједну не прочитам до краја / целу.*

3.2. Итеративност и природа (правог) објекта

3.2.1. **Тип објекта и аспект.** Познато је да глаголски вид и интерпретација правог објекта стоје у корелацији (уп. нпр. Кликовац 1996; Засе 2006; Мелиг 2013: 27–28), те да објекат исказан именичком јединицом у једнини одн. множини нема исти ефекат по глаголски вид. У србистици се углавном, када је реч о дистинкцијама типа *спремати колач* и *спремати колаче* не прави разлика по теличности: и примери са једнинским објектом сматрају се ателичним, јер се комбинују са одредбама типа *(током) два сата* (уп. Станојевић 2012). Међутим, да они имају другачији статус у аспектском систему, показује употреба њихових свршених парњака: *спремити колач* се у односу на *спремати колач* разликује само по глаголском виду (интерпретација објекта остаје иста), док се *спремити колаче* у односу на *спремати колаче* разликује по томе што свршени парњак сугерише да објекат треба схватити као одређен, за разлику од несвршеног (где се објекат, сем ако контекстом није другачије назначено, интерпретира као неодређен, одн. тако да означава *тип објекта*, а не *његове референте*). То је јасно и на примерима који су предмет нашег рада:

- (34) Када се он уморио_[,] почео је много боље да игра, из форхенда је **погађао линије** и морао сам много да трчим. (ЕК)
- (35) Код резултата 4:3 за њега у трећем сету било је неколико лоших одскока лопте, он **је** тада **погодио линије** и испустио сам гем. (Г)

У пр. (34) конструкција са НП има итеративно значење (у ужем смислу), док се у пр. (35) – у (привидно) истом синтаксичком контексту – објекат *линије* мора односити на неколико конкретних линија у (временски) сасвим конкретним ситуацијама.

3.2.2. **(Не)могућност дуративне интерпретације.** Са природом правог објекта повезано је и питање дуративне интерпретације разматраних итеративних глагола. Са глаголима *погађати* и *побеђивати* није забележен ниједан пример у коме се они могу интерпретирати као дуративи. То је, по свему судећи, стога што њихови свршени парњаци (*погодити*, *победити*) означавају тренутну ситуацију која долази као завршетак процеса који може бити именован различитим глаголима (за *победити*, нпр., *борити се*, *војевати*, *такмичити се* итд.), или уопште не мора бити спецификован (уп. Падучева 1998: 335). Дакле, процес који доводи до ситуације именоване свршеним глаголом није означен његовим несвршеним парњаком, за разлику од парова типа *читати* – *прочитати* (уп. *читао је док није прочитао* са **побеђивао је док није победио*). Слично важи и за глагол *освајати* у већини случајева, сем у једном – када се његовим објектом денотира нека просторна јединица (или апстрактна која се преко ње концептуализује); тада он може добити дуративну интерпретацију – па и тада је она на самој ивици итеративности, јер

се дата ситуација представља као низ микроситуација које су се постепено одвијале:

- (36) Корак по корак потискивала је побуњенике, **освајала њихову територију**. (ЕК)
- (37) Мало-помало **освајала је „тврђаву“**, која ће је касније довести и до Брисела. (ЕК)
- (38) И док **су** други, у првом реду Шпанци, потом Италијани и Турци, постепено „освајали“ Немачку, [...] Црногорци су статирали. (ЕК)

Освајање објекта у овим последњим примерима разуме се као (постепени) прелазак неке површине кретањем ка циљу:

Схема 2.

Ако се правим објектом глагола *погађати* (и то најчешће енклитичким обликом личне заменице) означи особа³³, а субјектом неаниматни ентитет (или пропозиција одн. неко стање ствари), поставља се питање да ли се таквим конструкцијама исказују итеративне или пак дуративне ситуације (које означавају перманентно стање носиоца ситуације) – нарочито ако се глагол *погађати* координира са неким глаголом који означава стање (као у пр. (41)):

- (39) Разврстан је пак као „учитељ“, што га **је погађало** и створило код њега комплекс непризнате вредности. (ЕК)
- (40) Лагала бих када бих рекла да ме то раније није **погађало**, међутим_[,] пронашла сам компромис са својим емоцијама. (ЕК)
- (41) Историјске вредности [...] мораће се валоризовати, а неправда, каднад, исправити_[,] ма колико она неког **погађала** и болела, каже професор Бошко Буха. (ЕК)

Како стање у наведеним примерима можемо разумети као збир 'микростања' која су се понављала с времена на време, интерпретација би, чини се, била ближа итеративној.

³³ У датим ситуацијама у србистици се обично говори о функцији логичког субјекта (а не правог објекта).

4. Конструкције са општефактичким значењем

4.1. *Опита својства*

4.1.1. Глаголи *побеђивати*, *погађати* и *освајати* могу се реализовати и у општефактичком егзистенцијалном значењу (ОЕЗ) – да означе радњу која се догодила *макар једном* – без спецификованих ближих временских околности. Иако се њиме исказује резултативност, ОЕЗ, како смо напред видели (т. 2.4), перспективизује радњу као факт, чињеницу, одн. – означава да се дати *тип радње* реализовао макар једном:

- (42) Већ побеђивао Барселону у „Пиониру”: Душан Кеџман (Фото Ж. Јовановић) (ЕК)
- (43) Већ погађао мрежу Либерца: Дејан Миловановић (Фото А. Коковић) (ЕК)
- (44) Крстајић је као играч већ побеђивао Швајцарску [наслов] – Садашњи селектор Србије Младен Крстајић је пре 17 година био актер утакмице коју је Југославија играла против Швајцарске. И дао је гол за победу. (Г)

Ако је реч о одричним реченицама, ОЕЗ ће означити да се радња датог типа никада није догодила (45), а ако је реч о упитним – поставља се питање да ли се дати тип радње макар једном одиграо (46).³⁴

- (45) И прошле године **није побеђивао** до Новогодишње турнеје, а онда је заблистао у Оберстдорфу. (ЕК)
- (46) Да ли **сте освајали** девојке музиком? (ЕК)

Постоје језичка средства која потпомажу општефактичку интерпретацију, попут речце *већ* (42–44), као и самог опсега негације и питања.³⁵

4.1.2. Из контекста често није могуће прозрети да ли се радња догодила једном или више пута – управо стога што то у овом случају није релевантно. Тако, на пример, из контекста чланка у коме је употребљен пр. (42) није могуће утврдити да ли је Кеџман више пута побеђивао Барселону, док за примере (43–44) из чланака јесте могуће установити да се радња догодила једном. Идентични примери могли би се употребити, наравно, и да се радња извршила више пута. И у пр. (46), иако је употребљен објект у множини (*девојке*), одговор би могао бити потврдан и ако се радња датог типа једном догодила (нпр. 'Да, тако сам освојио једну девојку'). Управо чињеница што овакво значење подразумева инференцу *макар једном*, оно је погодно када се спецификују некакви услови, као у следећем примеру, у коме је услов испуњен и ако је кандидат само једном освојио национално првенство:

³⁴ Ово важи за ОЕЗ уопште, а не само за глаголе које испитујемо (уп. Стојановић С. 2017).

³⁵ О средствима која потпомажу општефактичку интерпретацију детаљније в. нпр. у Падучева²2010; Стојановић С. 2017: 243 и даље.

- (47) Да би неко био члан Савета_[,] мора да испуни барем један од следећих услова: да је бивши сениорски репрезентативац, бивши тренер неке од националних селекција, да **је освајао** национално првенство, да је предавач на некој од акредитованих високих школа у области спорта. (ЕК)

Сем тога, већ смо видели (т. 2.4.1) да ОЕЗ може означити *једнократност*, на коју указује одредба *једном*. То је случај и са глаголима које испитујемо:

- (48) ЈЕДНОМ ВЕЋ **ОСВАЈАО** // СКРОМАН: Роналдо жели да освоји Златну лопту (Г)
 (49) А што се тиче Новака, за оне који су то можда већ заборавили – он **је** прошле године већ једном **побеђивао** овог Робреда [...] (Г)
 (50) Љубичић **је једном** већ **освајао** трофеј овог турнира (2005. године). (Г)

Једнократношћу се, нагласимо то још једном, не нарушава *егзистенцијално* значење НП – исказивање типа радње, без прецизне временске локализације. Истина, у пр. (49) јавља се одредба *прошле године*, али она не указује на конкретну ситуацију, већ само сужава временску скалу: у току прошле године, у неком (небитно ком тачно) тренутку, наступила је та радња. Слично је и с одредбом *2005. године* у пр. (50): она сужава временски интервал, а уз то је дата и као допунска информација (стављена у заграда).³⁶

4.1.3. Глаголи *побеђивати*, *освајати* и *погађати* изведени су од свршених глагола који означавају достигнућа (*achievements*). Стога не би важила Дикијева (2000: 100–101) констатација да се у српском (одн. у његовој терминологији – српскохрватском) језику такви глаголи не употребљавају да искажу општефактичко значење, већ се морају јавити искључиво њихови свршени парњаци, као у следећим његовим примерима:

- (51) Јеси ли се икад **спотакао**/***спотицао** на улици?
 (52) Већ је једном **добрио**/***добиао** приговор за закашњење.

Ако погледамо примере из наше грађе, видећемо, штавише, да се у већини њих мора употребити НП – који ће означити *тип радње*, скрајнувши, као нерелевантно, питање да ли се таква радња реализовала једном или више пута. СП се може јавити онда када значење шире конструкције допустити његову употребу – нпр. кад се јави одредба *једном* (*Већ је једном победио/побеђивао Надала*), или, у упитним реченицама, одредба *икад* (*Да ли си икада побеђивао/победио Надала?*), и сл. – што је случај са Дикијевим примерима.

³⁶ Ако бисмо уопште покушали да НП испитиваних глагола (ван конструкција са одредбом *једном*) ставимо под опсег прилога попут *тада* или *малочас*, нпр. *Тада/малочас сам побеђивао Перу*, ти би прилози добили интерпретацију временских интервала у оквиру којих се радња понављала, а не би, као код општефактичког конкретног значења, упућивали на неке конкретне ситуације (*Ти си данас куповао хлеб?*).

4.2. Однос према итеративном значењу

4.2.1. ОЕЗ означава да се ситуација одређеног типа бар једном догодила, и то без прецизне временске локализације, а итеративно значење да су ситуације које су се неограничено понављале у прошлости произвољни (временски нелокализовани) представници ситуација датог типа. Стога би један од начина да се укаже на везу између ОЕЗ и итеративности могао бити следећи: на линији потенцијално понављаних ситуација општефактичком употребом означава се било која „тачка” или било које „тачке” (пошто се ситуација могла вршити и више пута). Веза са итеративним значењем била би, дакле, метонимијска, и могла би се схематски представити нпр. овако:

Схема 3.

’Куглица’ са пуном линијом значи да се ситуација морала одиграти најмање једном, док ’куглице’ са испрекиданом линијом стоје за остале потенцијално остварене ситуације. Приказ значења конструкција са експлицираним једнократношћу (уп. (48–50)) могао би се конкретизовати на следећи начин:

Схема 4.

У том случају добијамо, наиме, схему на којој је радња извршена тачно једном, али – што је повезује са типичним случајем ОЕЗ – без *прецизне* временске локализације: може се, другим речима, налазити било где у имагинарном низу радњи.

Важно је одмах истаћи да овим не тврдимо да се објашњење ОЕЗ може свести на везу са итеративним значењем, већ само указујемо на начин на који су наведена два значења повезана.³⁷ Шта говори у прилог таквој вези? Оба значења, означавајући (или фокусирајући) *типове ситуација* (без обзира на њихову *временску нелокализованост*), имплицирају да субјекатски референт има знање (искуство) у вршењу датог типа радњи. Тако, и пример *Ђоковић је често освајао Вимблдон* и пример *Ђоковић је већ освајао Вимблдон* имплицирају да *Ђоковић зна како освојити Вимблдон* – на основу чега (са)говорник може изводити прагматичке закључке, попут очекивања да Ђоковић то може учинити опет. Могло би се рећи да овакав однос између итеративног значења и ОЕЗ важи уопште, тј. без обзира на тип глагола. Међутим, постоји неколико индикатора који указују на то да код глагола које испитујемо на општефактичко значење утиче њихова примарно итеративна природа. Поменућемо два таква индикатора. Први јесте сама чињеница што се ови глаголи могу јави-

³⁷ Сем такве везе, за ’рађање’ ОЕЗ неопходна је употреба у перфекту, а вероватно и нека општа својства несвршеног вида (његова функција да само именује ситуацију).

ти само са *егзистенцијалним* општефактичким значењем – што је директна последица њихове итеративне природе, будући да конкретну интерпретацију могу добити само они глаголи који могу имати *и дуративну* интерпретацију. Други индикатор јесте то што често из контекста није могуће прозрети да ли је реч о општефактичком или итеративном значењу, тј. једна или друга интерпретација зависи од контекста, информативне структуре, енциклопедијског знања – нарочито ако је прави објекат у множини, као у следећим примерима:

- (53) „Плави” **су освајали** медаље на међународним такмичењима, а прошла година може се прогласити чак за једну од најуспешнијих. (ЕК)
- (54) Тешко је да се упоређују раније и садашња генерација наших рукометаша_[1] али медаље **смо освајали** јер смо били компактни [...] (ЕК)

Јасно је да се у наведеним примерима радња понављала (и то редовно одн. регуларно), али се чини да је фокус на самој чињеници што се радња датог типа одиграла. (Овом питању детаљнију пажњу посветићемо у наредном одељку, у коме разматрамо примере са дистрибуираним субјектима и објектима.) Прерастање итеративног у општефактичко значење још експлицитније видимо ако под опсег питања (или негације) ставимо конструкцију која би се у потврдним реченицама тумачила као итеративна, нпр. *Да ли сте освајали такве турнире?* (уп. и пр. 46). Значај везе са итеративношћу уочљив је и ако упоредимо два примера ОЕЗ у истом синтаксичком контексту – један са дуративним (*Пера је већ читао тај чланак*) и један са итеративним глаголом (*Пера је већ побеђивао Лазу*). Синтаксичко-семантички, оба исказа су применљива и у контексту кад је радња извршена само једном и у оном кад је извршена више пута. Међутим, ван конкретног контекста, пријемчивија интерпретација (она која говорницима прва падне на памет) вероватно би била та да је Пера једном прочитао чланак, а да је више пута победио Лазу – управо због примарне (типичне) употребе глагола *побеђивати*, која подразумева итеративност. И не само то: као и код одговарајућих примера са итеративним значењем (в. т. 3.1.3), у конструкцији са дуративом потпуна извршеност радње може бити поништена (уп. *Пера је већ читао тај чланак, мада га није прочитао до краја*), што није случај са итеративним глаголима које ми разматрамо.

4.3. Општефактичко значење и дистрибуираност актаната

Број актаната и њихова временска дистрибуција имају, како смо видели (Табела 1), важну улогу у класификацији мноштва радњи. Погледаћемо, стога, како субјекти одн. прави објекти који означавају више од једног актаната утичу на интерпретацију општефактичког значења (и његов однос према итеративности). У ту сврху помоћи ће нам следећи примери:

- (55) **Побеђивао сам све врхунске тенисере** и чврсто сам уверен у своју класу. (ЕК)

- (56) [Налбандијан:] „Ђоковић је најкомплетнији тенисер у историји!”
[Новинар:] Он [= Налбандијан] **је побеђивао Федерера, Рафу и Новака**, за њега нема дискусије ко је најбољи! (Г)
- (57) Колики је значај да се весници каријере уберу на овом турниру, говори и то што **су** на њему **побеђивали Шпанци Рафаел Надал и Томи Робредо и Белгијанка Ким Клајстерс**. (ЕК)
- (58) Током протеклих деценија на сабору у Гучи **побеђивали су**, између осталог, **оркестри Раке Костића, Бакије Бакића, Фејата Сејдића, Јовице Ајдаревића, Слободана Салијевића**, док **су** награду за прву трубу **освајали Јунуз Исмаиловић, Милован Бабић, Екрем Мамутовић, Бобан Марковић**. (ЕК)

У контекстима попут наведених немогуће је са сигурношћу утврдити да ли се радња (редовно) понављала над сваким објектом (55–56) одн. да ли је сваки субјекат (редовно) вршио радњу (57–58). Ипак, постоје индикатори да је у њима примарно општефактичко значење. Наиме, фокус није на томе да ли је субјекат „редовно” побеђивао, већ на томе што је *успео да победи сваког објекатског референта* (55–56). На основу тога могу се извести неки прагматички резултати (уп. т. 2.4.3): у пр. (55) резултат је, рекли бисмо, експлициран у десном контексту – увереност субјекта у своју класу; у пр. (56) прагматички резултат био би тај да је субјекат, на основу тога што је успео да победи сваког објекатског референта, компетентан да процени ко је од њих најбољи. Сродан тип интерпретације важио би и у примерима са дистрибуираним субјектима. У пр. (57) описује се значај једног турнира тако што се наглашава која су „велика имена” на њему побеђивала; није, дакле, фокус на томе да су референти субјеката „редовно” побеђивали, што би код итеративног значења у ужем смислу било подразумевано значење у одсуству одредби за учесталост. Слично важи и за пр. (58). Ово се одсликава и у информативној структури разматраних реченица: као теме реченица истичу се значај турнира за „веснике каријере” (тј. оне који тек почињу да се такмиче) (57) одн. значај сабора у Гучи (58), а тај се значај онда ’експлицира’ кроз податке о томе ко је на турниру одн. сабору био победник.³⁸ Схематски приказ подразумевао би да се радња извршила више од једном – макар онолико пута колико има субјеката одн. објеката (на схеми је тај број, на који указују ’куглице’ са пуном линијом, произвољно, четири), а потенцијално и много више пута (што симболизују непрекидане линије).³⁹

³⁸ Овде се, дакле, за разлику од пр. (55–56), прагматички резултати не односе на саме субјекте, него на друге елементе ситуација, што је, како видимо, у вези и са информативном актуализацијом.

³⁹ Уместо референата, дистрибуирана могу бити и нека својства – нпр. она исказана конструкцијом *као*+нминатив у функцији актуелног квалификатива: *Начин на који Немачка игра изненадио је све, чак и у Немачкој, истакао је Бекенбауер, који је освајао Мундијал и као играч и као тренер*. (ЕК)

в) ОИМ _{непрец.} + НП
(65) Оптимиста сам, са Ирцима лично имам веома позитивна искуства, <u>неколико пута сам</u> их <u>побеђивао</u> у разним селекцијама [...] (ЕК)
(66) [...] на ОИ у Пекингу 2008. године је освојио бронзану медаљу, <u>неколико пута је освајао</u> злато у Светској лиги. (Г)
(67) Уосталом, <u>толико пута је побеђивала</u> , па има право и на пораз, па макар то било и на Олимпијским играма. (ЕК)
г) НП + ОИМ _{непрец.}
(68) Пошто <u>сам</u> Алону Бондаренко <u>побеђивала</u> <u>толико пута</u> , знала сам како треба да играм против ње – изјавила је Јелена Јанковић [...]. (ЕК)
(69) Ђоковић ће имати прилику да се поново бори за трофеј који <u>је освајао неколико пута</u> [...] (Г)
Скраћенице: ОИМ _{прец.} – одредба која указује на прецизан број понављања; ОИМ _{непрец.} – одредба која указује на непрецизан број понављања

Табела 2.

Примере смо класификовали према позицији ОИМ у односу на глагол и према томе да ли ОИМ исказује прецизан или непрецизан број радњи из следећег разлога: у руској литератури запажено је да се НП нешто чешће јавља кад се ОИМ нађе испред глагола одн. кад исказује непрецизан број поновљених радњи (в. Гатнар 2013: 56–58 за податке са корпуса). У српском језику, ако се упореде НП и СП на ЕК, у примерима са ОИМ са бројевима од *два* до *десет* (тј. *два пута ... десет пута*), под истим условима (сва три разматрана глагола у мушком и женском роду јединине, у контактної позицији са глаголом), ситуација је следећа:⁴⁰

	СП	НП
ОИМ + партицип	86	81
Партицип + ОИМ	69	23

Табела 3

Дакле, када је ОИМ испред партиципа, однос СП и НП јесте готово изједначен (86:81); када је пак редослед партицип+ОИМ, СП је трипут заступљенији од НП (69:23). Чини се, стога, да је и у српском језику погоднији

⁴⁰ У руском језику, као што је познато, прошло време се исказује само партиципом; у српском је та ситуација „компликованија”, због различитих могућности распоређивања помоћног глагола. Стога је подела коју смо навели условна, и односи се на позицију партиципа као носиоца лексичког значења (а не „целог” перфекта), па укључује и примере у којима је ОИМ између помоћног глагола и партиципа, типа *Ђоковић је два пута побеђивао Надала*.

контекст за појаву НП онај када је ОИМ испред глагола (заправо, испред партиципа).⁴¹

У свим наведеним примерима са ИМ, уместо НП могао би се јавити СП а да значење целе конструкције остане *приближно* исто. Шта би могло мотивисати појаву НП? Према нашем мишљењу, два су основна извора такве мотивације: веза са итеративношћу у ужем смислу и веза са општефактичким значењем. У наставку ћемо најпре те везе ближе осветлити (т. 5.2 одн. 5.3), јер ће нам оне омогућити да боље разумемо ширење конструкција са ИМ на мање типичне случајеве (т. 5.4); ти мање типични случајеви помоћи ће нам, заузврат, да наведене везе боље објаснимо, а бациће и додатно светло на мотивацију за употребу НП и његов однос према СП. На крају ћемо се, након резимирања конструкција са ИМ, осврнути на конкуренцију НП и СП у светлу конкуренције видова другде у аспектском систему српског језика (т. 5.5).

5.2. Избројиво мноштво у љусци итератива

5.2.1. Значај везе са итеративношћу у ужем смислу постаће јаснији ако супротставимо НП и СП. Које су могуће разлике међу њима? Најопштије, реч је о различитој перспективи. НП радњу типично приказује у њеној поступности, акумулацији кроз време, за разлику од СП, који радњу види као целину, гешталт (уп. Јанда 2004: 498). С тим у вези, радња исказана помоћу СП (попут објекта у простору) посматра се са стране (одн. изван саме радње), док се радња коју именује НП може, попут флуида, „посматрати изнутра” (*idem*: 499). У нашем случају, то би се могло казати на следећи начин: НП мноштво радњи приказује „изнутра”, наглашавајући постепеност, важност сваке поновљене радње (Схема 6/лево); насупротив томе, СП доноси перспективу по којој се скуп радњи види као јединствена, затворена целина, која се вреднује „споља”, тако рећи као један резултат (Схема 6/десно).⁴² У односу на општу схему са почетка (в. Схему 1), којом се представља неограничен број радњи, овде је, уз НП, реч о избројивом мноштву радњи, али представљеном кроз наглашавање понављања и кроз значај сваке радње и њеног резултата. Црне куглице, за разлику од сивих на претходним схемама, симболизују чињеницу да се ИМ заснива на конкретним а не произвољним примерцима радњи.

⁴¹ Под истим условима, али са ОИМ којом се исказује непрецизан број радњи (*неколико, више, много пута*), примера је мало – 7:4 у корист НП када важи ОИМ+партицип одн. 4:1 у корист СП када је редослед партиципа и ОИМ обрнут – али опет је позиција ОИМ испред партиципа погоднија за НП. Податке би требало испитати детаљније и покушати одговорити на питање зашто редослед ОИМ+партицип фаворизује НП (ако и већи корпус покаже да та чињеница заиста важи). Једна од претпоставки може бити да се тада жели посебно истаћи број понављања – двоструким поступком: распоређивањем ОИМ испред партиципа (што није њена неутрална позиција) и употребом глагола са типично итеративним значењем.

⁴² И Љ. Шарић (2000: 111) говори о перципирању мноштва као јединственог догађаја кад се употреби свршени вид уз одредбе типа *два пута*.

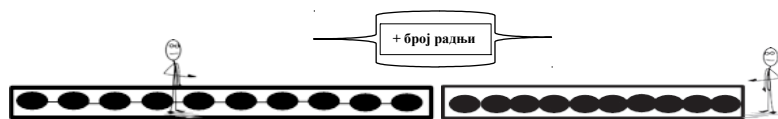

Схема 6.

5.2.2. Посматрано из перспективе Ланакеровог структурираног модела света, избројиво мноштво, кад је исказано несвршеним перфектом, активира наше знање о „структури света”, што подразумева пре свега редовност (сетимо се да, када нема посебне одредбе, итератив подразумева редовно одвијање радњи). Шта ово може значити на прагматичком нивоу? Са аспекта референата субјекта, то може значити да се наглашава да су предузете радње и њима остварени резултати нешто што се уобичајено одвијало, нешто што може прерасти у карактеристику самог субјекта и чије се настављање може очекивати. Наглашавањем постепености у одвијању сваке радње може се истичати и напор који је субјекатски референт морао уложити у сваку од њих. Ови могући прагматички ефекти (који вероватно нису једини) можда су разлог што неким говорницима употреба НП изгледа експресивнија него СП.

5.2.3. Може ли се наћи нека експлицитнија потпора наведеним тврдњама? Другим речима, могу ли се пронаћи примери у којима се јавља неко језичко средство којим се типично мармира итеративност у ужем смислу, упркос томе што је из контекста јасно да је реч о избројивом мноштву (дакле, мноштву заснованом на „конкретним примерцима” радњи)? Чини се да би такву потпору могли пружити примери са одредбом за учесталост (*увек*) онда кад се њом анафорички упућује на претходно експлицитно уведен број радњи:

- (70) Такмичио сам се три пута и увек освајао прво место. (ЕК)
- (71) Међусобно су играли четири пута и увек је побеђивала екипа из Петербурга. (Г)
- (72) Зимоњић је открио да је с Лопесом, али и Вердаском, до сада одиграо око 10 мечева и да је увек побеђивао, без обзира на име њиховог партнера. (ЕК)
- (73) Најмлађи тим у лиги покушаће да изненади најiskusнију екипу шампионата, а шансу за победу тражиће и у чињеници да је од три дуела ове сезоне, увек побеђивао номинални гост. (ЕК)

Одредба *увек* фаворизује употребу НП⁴³, па су овакви примери *експлицитан* доказ како се избројивом мноштву 'намеће' итеративна интерпретација.

5.2.4. Још један тип примера у којем се комбинују итеративно значење и ИМ јесте онај са неодређеним објектима у множини:

- (74) Млади београдски кларинетиста је студент друге године ФМУ-а, а до сада је неколико пута освајао награде на такмичењима [...] (Г)
- (75) Наша репрезентативка три пута узастопно освајала „бронзе” на континенталним шампионатима и сада жели „злато”. (ЕК)

⁴³ На ЕК нисмо успели пронаћи такве примере са СП, али се они ипак јављају, како показује следећи пример са Г: *И Загорац се кандидовао једно 88 пута и увек победио* [...].

Већ сам неодређени објекат у множини указује да су се радње понављале и захтева НП. Ако би се СП употребио, променио би значење целе конструкције, јер би имплицирао да је објекат одређен. Рецимо, његова употреба у пр. (75) сугерисала би да је наша репрезентативка сва три пута освојила по више бронзи (бронзаних медаља), а не да је укупно освојила три, као што то јесте случај – управо јер *освајати бронзе* указује на тип ситуације, а не на конкретне примерке, на које би СП упућивао. То што у неким случајевима *тип ситуације* може бити истакнутији од самог понављања (нпр. *освајање бронзе* насупрот жељи да се освоји злато у пр. (75)), сугерише да се овакви примери могу приближити и општефактичком значењу, чијем ћемо односу према ИМ управо приступити.

5.3. Избројиво мноштво на маргинама општефактичког значења

5.3.1. Како појава НП у конструкцијама којима се исказује избројиво мноштво може бити мотивисана везом са општефактичким значењем? Најтипичнијим примерима са ОИМ начелно се саопштава (а) да се нека радња догодила и (б) колико пута се догодила, при чему се (в) те радње не локализују временски. Својства (а) и (в) јесу та која ИМ повезују са општефактичким значењем.⁴⁴ Можемо приложити и „опипљивије” доказе за ову везу – примере следећег типа:

- (76) Трофеј „Сантјаго Бернабеу” освајали су европски фудбалски великани: Реал чак 18 пута, Бајерн из Минхена 3, Интер и Милано по 2, а по једном Хамбург, Динамо из Кијева, Ајакс и Пумеса.
- (77) Поред Марибора_[1] само су још два тима у Словенији освајала титулу првака: Горица (5) и Олимпија (4 пута). (ЕК)

У примеру (76) каже се (а) да су поменути трофеј освајали европски фудбалски великани и (б) који великани и колико пута – чиме се уводи ИМ. НП има својеврсну „катафоричку” функцију – најављује оно што ће бити прецизирано. Слично се дешава и у пр. (77), с тим што је сада у фокусу квантитет, одн. број субјеката који су успели да изврше наведену радњу. При томе, након глагола обавезно иде пауза, најчешће најављена двотачком, као у наведеним примерима.⁴⁵

⁴⁴ У руској литератури истицана је повезаност општефактичког значења и ИМ (исп. Бондарко 1971: 31; в. и Дики 2000: 118). Видели смо, такође, да С. Стојановић (2017) ОИМ сматра индикаторима општефактичког значења (в. т. 1.2.4).

⁴⁵ У комбинацију општефактичког значења и избројивог мноштва може се, као у следећем примеру, уплести и примеса итеративности, коју доноси прилог *увек*: *На претходних девет првенстава увек су освајали медаљу: у Стокхолму 1989. злато, у Берлину 1991. сребро, у Туркуу 1993. и Атини 1995. злато, у Ајндховену 1997. бронзу, у Бечу 1999. злато, у Острави 2001. сребро, и у Берлину 2003. и Риму 2005. злато.*

5.4. Синтаксичко-семантички континуум конструкција са ИМ

5.4.1. **Квантификација радњи: од одредби ка објектима.** У типичном случају, видели смо, на ИМ указује одредба за избројиво мноштво. Међутим, уместо ОИМ могу се јавити и такве одредбе времена (78–79) или места (80–81) које носе податак о броју радњи, и то са прецизном (78, 80) или непрецизном (79, 81) локализацијом:

- (78) Тодоровић више нема брига око велемајсторских норми, али има прилику да први пут освоји шампионско звање, поготово ако настави серију надахнутих игара којима **је побеђивао у последња три кола.** (ЕК)
- (79) Играчи Хамбургера **су** током утакмице у два наврата погађали оквир гола. (ЕК)
- (80) Ђоковић је побеђивао на сва три претходна турнира у Абу Дабију, а последњи пут је у финалу ове године био бољи од Давида Ферера – 7:5, 6:2. (Г)
- (81) Тајванац Лин Ју Чун је рођен 9. марта 1986. године и до сада **је побеђивао** на неколико локалних певачких такмичења. (ЕК)

Однос између НП и СП у наведеним примерима био би, мање-више, исти као у типичном случају (када ОИМ означава број радњи). Међутим, ако се на број радњи укаже директним квантификовањем објеката, НП у њима звучи у најмању руку чудно; тада је у већини прибележених примера реч о непрецизном броју радњи (82–84), али забележен је и пример са прецизним бројем (85), што је уједно и једини пример са одређеним квантификованим објектом:

- (82) Вредно је забележити и импресиван податак да **је до сада освајао** двадесетак медаља [...] (ЕК)
- (83) Почетак трећег дела обележио је мали број поена на обе стране. Партизан **је погађао пар тројки** и чинио се да може стићи предност домаћина. (ЕК)
- (84) У каријери **сам освајао** многе титуле, али у Италију сам се вратио са намером да освојим и више од тога. (ЕК)
- (85) Резултат утакмице између Италије и Србије биће 2:2. Ово је прорекла италијанска хоботница Ђина, коју „азури” користе у прогнозирању резултата репрезентације. Италијани тврде да **је** ова животиња без грешке **погађала** исходе последња четири меча свог националног тима. (ЕК)

Где бисмо могли пронаћи мотивацију за појаву НП у овим последњим примерима? Потражићемо је најпре међу самим конструкцијама, а затим и у својствима жанра у коме се јављају (новинарски). На крају ћемо погледати има ли негде другде у аспектском систему српског језика сродних конструкција.

Пођимо од једног типа примера у коме се јавља одредба места (пр. 80). У датом примеру (а таквих примера на спортским порталима има доста) јавља се конструкција типа *побеђивати на (сва) три турнира* у значењу „бити победник (сва) три турнира” одн. „освојити (сва) три турнира”. Другим речима, у њему одредба места исказује сличан податак као прави објекат при парафрази, па конструкције са таквим одредбама и конструкције са правим објектом које носе податак о броју радњи творе својеврстан континуум.⁴⁶ Такав континуум можда је могао потпомоћи да се НП почне ширити на конструкције са квантификованим објектом, али вероватно уз дејство још неких механизма. Један такав механизам могао би се тицати саме употребе у новинарском језику. У литератури је већ запажено да на семантичку мрежу неких речи (нпр. предлога *уз*) може утицати употреба у новинарском језику (Кликовац 2018б). Чини се да би и за појаву НП уз квантификовани објекат у нашим примерима могле бити пресудне управо особине новинарског језика, а посебно околности у којима он настаје – то што се мноштво информација мора изнети за кратко време (Кликовац 2018б: 67), као и склоност новинара да прихвате неку језичку моду (о новинарском језику в. у Кликовац 2008). У контексту наших примера, та ’мода’ била би употреба НП да се исказе избројиво мноштво чак и тамо где је СП много очекиванији.

Да ли је наведена језичка ’мода’ могла бити потпомогнута односом НП и СП уз неке друге типове глагола? Погледајмо шта је у литератури речено о односу несвршеног вида квантификованих и/или спецификованих објеката. Запажено је, наиме, да по правилу уз такве објекте мора ићи СП, али да се од тога може одступити у посебним комуникативним околностима. Тако, Д. Кликовац (1996) примером (86) илуструје употребу спецификованог директног објекта уз несвршени глагол, запажајући да је израз праћен јаким емотивним набојем. Л. Филиповић (2010) наводи, између осталог, сличан пример са квантификованим објектом (87), са наглашеним трајањем радње, при чему су, како истиче, такви примери праћени критиком и/или изненађењем. Дакле, заједничко за примере које наводе обе ауторке јесте наглашавање *трајања* на семантичком плану, које је на прагматичком плану праћено *истакнутим говорниковим ставом* (уп. и употребу узвичника у њима). Наглашавање трајања у датим примерима могуће је јер су употребљени примарно дуративни глаголи (*писати* одн. *јести*).

(86) Ма замисли / Ма пусти / Не питај, писала сам једно писмо цело поподне! (Кликовац 1996: 137)

(87) Јео је две јабуке два сата! (Филиповић 2010: 84)

⁴⁶ Можда ће ова синтаксичко-семантичка паралела постати јаснија ако упоредимо следеће две конструкције, једну са одредбом места и једну са правим објектом: *Ђоковић је ове године победио на Вимблдону* и *Ђоковић је ове године освојио Вимблдон*. Слично је при исказивању ИМ: *Ђоковић је побеђивао/победио на претходна два Вимблдона* = *Ђоковић је освајао/освојио претходна два Вимблдона*. Датим конструкцијама исказује се, са чисто информативне тачке гледишта, исти садржај, али он је, разуме се, већ и самим избором глагола друкчије перспективизован.

Ширењу конструкција које испитујемо можда је могла допринети сама чињеница што другде у аспекатском систему српског језика постоји могућност да се несвршени вид комбинује са квантификованим објектима. Јасно је, међутим, да је ефекат комбинације НП и квантификованог објекта у нашим примерима, због природе самих глагола, тј. њихове итеративности, другачији: они не наглашавају трајање; штавише – истакнута је резултативност.⁴⁷ Ако је број радњи и њихових резултата исказан и кад се употребе квантификовани објекти и кад се јаве одредбе за ИМ (или за време и место са сродном функцијом), може се поставити следеће питање: зашто је квантификација помоћу ОИМ (*Партизан је погађао тројку пар пута*) природнија него квантификација унутар самог објекта (*Партизан је погађао пар тројки*)? Разлог је у њиховом различитом синтаксичком статусу: несвршени глагол по правилу захтева *неодређен* и/или *неквантификован* објекат, док ОИМ није у директној вези са глаголом, већ одређује читаву ситуацију; стога би се у истој реченици могли наћи и квантификовани објекат и ОИМ (*Партизан је пар пута погађао пар тројки*). Слично би важило и за друге одредбе (времена, места) којима се исказује податак о броју радњи.

5.4.2. Дистрибуираност радњи: од одредби ка објектима и субјектима. У овој тачки описаћемо како се избројиво мноштво исказује кроз експлицитно навођење појединачних одредби (А), правих објеката (Б) или субјеката (В) за сваку радњу из мноштва.

А. Експлицирање времена. При исказивању ИМ обично се не истичу околности вршења радњи. Међутим, уз податак о њиховом броју, може се, у мање типичним случајевима, експлицирати још неки податак, најчешће време – али обично као допунска информација, стављена у заграде:

- (88) Ливерпул има позитиван скор са Челзијем_[,] јер га **је оба пута побеђивао** у полуфиналу (2005. и 2007). (ЕК)
- (89) Касније **су** још **два пута освајали** Куп Радивоја Кораћа (1986, 1992). (ЕК)
- (90) Федереру је ово десета титула на гренд-слемовима. **Три пута је побеђивао** на Отвореном првенству САД (2004, 2005, 2006), и **четири пута** на Вимблдону (2003, 2004, 2005, 2006). (ЕК)

Ови примери представљају мост ка примерима у којима се број радњи не експлицира, већ се „реконструише” на основу прецизно наведених околности, какве су време (91–92), место (93), резултат (94) и сл.:

- (91) Бугарски фудбалер **је** мрежу **погађао** у другом, 27, 47, 62. и 70. минути. (ЕК)
- (92) Она **је** 2000. и 2001. године **освајала** и Отворено првенство САД. (ЕК)

⁴⁷ Поменимо, макар узгред и врло спекулативно, једну потенцијалну семантичко-прагматичку мотивацију, која је могла додатно подстаћи појаву НП уз квантификоване објекте. У скоро свим примерима са квантификованим објектом које смо пронашли, имплицирано је да број извршених радњи (а тиме и број досегнутих резултата) није коначан, тј. да се очекује да се понављање радњи настави.

- (93) И трећи пут ове године Ивановићева је била успешнија од Петрове. Претходно ју **је побеђивала** у Сиднеју и Вимблдону. (ЕК)
 (94) Панатинаикос **је побеђивао**, редом, са 64:60, 67:66, 67:65. (ЕК)

Самим експлицирањем оваквих околности (времена, места, резултата и сл., уп. и одредбу *редом* у последњем примеру) у први план се истиче поступност и временска сукцесивност, а то је тле на које, видели смо, НП радо ступа.

Б. Дистрибуирани прави објекати. Сем прецизним експлицирањем различитих околности (времена, места итд.), на ИМ може се указати директним експлицирањем сваког објекта:

- (95) Изгубили су само у борбама за трофеј у Риму и на Ролан Гаросу, а **освајали су** Хамбург, Квинс, Вимблдон и сада Торонто. (ЕК)
 (96) Ипак, у Јавору су најпоноснији на пласман у финале Купа Србије (први пут за 104 године) и пут који их је довео до дуела са Партизаном. Чета Младена Додића **побеђивала је редом** Нови Пазар, Чукарички, Војводину и у полуфиналу Борац. (Г)
 (97) Касаткина, која ће за месец дана напунити 20 година, **побеђивала је редом** Данку Ковинић, Монику Пуиг, Дарију Гаврилову, Ирину Бегу и Лауру Зигемунд, да би у финалу била боља и од Јелене Остепенко, којој је препустила само четири гема. (Г)
 (98) Са друге стране, Белгијанка је била јако убедљива, и [...] до финала дошла без изгубљеног сета. **Побеђивала је редом** Оушн Додин, Михаелу Бузарнеску, Шуаи Жанг и Викторију Кузмову. (Г)

У наведеним примерима могао би се, са приближно истим значењем целе конструкције, употребити и СП, са напред описаном разликом у перспективизацији мноштва. Како нам ови примери додатно потврђују ту разлику? Пре свега, они се обично јављају са 'дистрибутивном' одредбом *редом* (уп. пр. 96–98), која сигнализира *смењивање* објеката, а тиме и временску дистрибуцију, одн. постепеност у вршењу радњи. Такође, самим именовањем сваког објекта понаособ додатно се истиче одн. *експлицира* резултат сваке појединачне радње, а тиме и важност сваког резултата и напор уложен да се до њих дође. Постављамо и следеће питање: зашто НП звучи природније у конструкцијама са експлицираним правим објектима (пр. 96–98) него у конструкцијама са квантификованим правим објектом (пр. 82–85)? Управо зато што је експлицирање референата у складу са сликом коју изазива НП: постепеност, дистрибутивност, наглашавање сваког појединачног резултата, за разлику од квантификованог објекта, који референте 'скенира' као нерашчлањиву целину.

Сем везе са итеративношћу у ужем смислу, примери са дистрибуираним објектима лепо илуструју и везу са општефактичким значењем, јер несвршеним глаголом најављују да се радња (а) извршила *макар једном* (= општефактичко значење), да би у наставку било експлицирано (б) над ким (чим)

тачно, а тиме посредно и *колико пута* (= ИМ). То се лепо види у следећем примеру:

- (99) Француска **је побеђивала**: Аустралију 2:1 и Перу 1:0. (ТВ пренос уживо)

У датом примеру коментатор је након глагола спустио интонацију и направио кратку паузу, након чега је експлицирао објекте и резултате. Тиме је и формално раздвојио информације типа (а) одн. (б).

В. Дистрибуирани субјекти. На избројиво мноштво радњи може се указати и експлицирањем субјекатских референата; да је сваки субјекат радњу извршио тачно једном, јасно је из непосредног језичког контекста (в. одредбе подвучене испрекиданом линијом), при чему се то може и експлицирати дистрибутивним изразом *по једном* (пр. 103). Нарочито је занимљив пр. (104), у коме су експлицирани не само различити субјекти него и различити објекти, а уз то су обе радње и временски локализоване:

- (100) Гости су, ипак, оба пута успели да изједначе, јер **су** мрежу „романтичара” **погађали** Драган Ћеран и Ненад Маринковић. (Г)
- (101) [...] ФМП и Хемофарм су незадовољни што их нема међу власницима Јадранске лиге, а они су је освајали у последње две сезоне. (ЕК)
- (102) Кејн и Кејхил **погађали** – Енглеска боља од Нигерије. – Фудбалери Енглеске победили су Нигерију са 2:1 у припремном мечу за Светско првенство у Русији. (Г)
- (103) Ријад Махрез и Џејми Варди **су погађали** по једном за тријумф „Лисица” 2:0 [...] (Г)
- (104) **Погађали су** Ибрахимовић у 29. минуту пречку и Адријано у 58. стигиву, али је и поред тога тим Алекса Фергусона, за који је одлично играо српски штопер, током већег дела сусрета контролисао игру и заслужено се пласирао у даље такмичење. (Г)

Да је заиста реч о типу ИМ, говори чињеница што се у свим наведеним примерима (100–104) може употребити и СП а да значење целе конструкције остане *приближно* исто. Међутим, употребна вредност НП и СП ипак је различита. Наиме, сем што се свака од радњи приписује различитом субјекту, обавезно пратеће својство у оваквим примерима јесте и дистрибуираност самих ситуација – најчешће временска: субјекти радњи које именује НП извршили су у прошлости те радње у различитим временским интервалима. Ово је у складу са типичним значењем итератива (в. т. 3) – а то је понављање радњи (које, разуме се, подразумева дистрибуцију у времену). У готово свим прегледаним примерима дистрибуираност јесте временска. Она, међутим, може бити и „просторна” – одн. таква да субјекти не учествују заједно у истој ситуацији (тј. нису део истог догађаја), иако свако у својој ситуацији може вршити радњу и у исто време. Тако, рецимо, у примеру *Александар Пријовић* и *Душан Тадић погађали* вечерас за своје тимове (Г) кључно је то што субјекти припадају различитим тимовима, па би НП био сасвим одгова-

рајући чак и ако је сваки фудбалер постигао гол за свој тим у исто време, али на различитим утакмицама. Дакле, када је у конструкцији са експлицираним субјектима употребљен НП, они морају имати искључиво дистрибутивну интерпретацију. СП је у том погледу неутралан. Њиме се такође могу означити радње чији субјекти имају дистрибутивну интерпретацију, као у пр. (105), по чему је еквивалентан са НП. Међутим, сем што може означити све што означава и НП (с друкчијом перспективизацијом, разуме се), СП је једини погодан уз субјекте са колективном интерпретацијом – тј. оне у којима су субјекти део *исте ситуације*, те наступају као тим (пр. 106):

- (105) Гуровић је везао две тројке, ван линије 6,25 до краја треће четвртине **погодили су** О'Бенон, Радивојевић и још једном Чича. Дилема око победника била је решена. (ЕК)
- (106) Зимоњић и Нестор **победили су** у финалу Американце, браћу Боба и Мајка Брајана са 2:0. (Г)

5.4.3. Ограничено мноштво радњи: од одредби ка објектима. Забележили смо и примере који не би представљали *избројиво* мноштво, јер се број радњи не да реконструисати ни непосредно ни посредно, али у којима је резултативност истакнута, па представљају тип *ограниченог* мноштва (= ОМ):

- (107) Русиња **је** од 2004. године **побеђивала** на свим великим такмичењима. (ЕК)
- (108) Менемова партија **побеђивала је** на свим националним изборима и то на сваке две године за време његове дуге владавине. (ЕК)
- (109) Кухињски сто прекривен је пехарима које је Габријела **освајала**. (ЕК)
- (110) Федерер **је** кључне гемове **освајао** на сервис нашег тенисера. (ЕК)
- (111) Мало сутра би бајо мој ти био то што јеси да си 4,5 година млађи и да **ниси** све те трофеје **освајао** у смешној конкуренцији (Г; интерпункција изворна)

Као и у т. 5.4.1, у наведеним примерима постоји својеврстан континуум између примера са одредбом места и оних са правим објектом – по томе што они исказују сродан тип информације (уп. нпр. *побеђивала на свим великим такмичењима* са *освајала сва велика такмичења*). Заједничко за конструкције са ИМ и ОМ било би то што НП у њима има сличан ефекат – перспективизује акумулацију кроз време, 'поглед изнутра', а последично и напор уложен у сваку радњу (док би СП перспективизовао мноштво радњи као целину, која се посматра 'споља'). Која би, онда, била разлика између ИМ и ОМ, сем прецизирања *броја* радњи? Разлика је уочљивија у конструкцијама са правим објектом. Код ОМ они су у забележеним примерима обавезно двоструко истакнути: самим тим што је у њима похрањена информација о ограничености мноштва (у пр. (109) резултат је чак и визуелно истакнут: на столу су пехари које је Габријела освојила) и на информативном плану тиме што се расподељују испред партиципа. Разлика је и у томе што се конструкције са ОМ (и

када је реч о одредбама и кад је реч о објектима) непосредно наслањају на итеративност у ужег смислу, док изостаје директна веза са општефактичким значењем. У њима, наима, никада није фокус на томе да ли се радња догодила *макар једном*, јер се подразумева да је извршена више пута – од те информације се и полази; фокус је на *представљању начина* на који се вршило мноштво радњи које је довело до настанка објеката о којима се говори.

5.5. Конструкције са избројивим мноштвом – резиме

5.5.1. Следећом табелом резимираћемо употребе размотрене у овом поглављу:

	Пример	Показатељ мноштва радњи	Однос НП/СП ⁴⁸
а	<u>Пет/неколико пута</u> је Ђоковић освајао тај трофеј. Ђоковић је освајао тај трофеј <u>пет/неколико пута</u> .	ОИМ	НП/СП
б	У <u>пет/неколико наврата</u> Ђоковић је освајао тај трофеј. Ђоковић је освајао трофеј <u>на задњих пет/неколико турнира</u> .	одредба времена или места са податком о броју радњи	НП/СП
в	Ђоковић је три пута освајао тај трофеј (2005, 2007, 2013. г.)	ОИМ+експлицирано време	НП/СП
г	Ђоковић је тај трофеј освајао <u>2005, 2007. и 2013. г.</u> Ђоковић је трофеј освајао <u>у Паризу, Лондону и Београду</u> .	експлицирано време експлицирано место	НП/СП
д	Ђоковић се такмичио <u>три пута</u> и <u>увек освајао</u> трофеј.	ОИМ у претходном контексту + одредба за учесталост	НП/СП
ђ	Ђоковић је освајао <u>трофеје</u> <u>пет/неколико пута</u> .	ОИМ + објекат у мн.	НП
е	Тај трофеј су (<u>већ</u>) освајали многи великани: Ђоковић (пет пута), Надал (четири пута) ... Ђоковић је (<u>већ</u>) освајао многе трофеје: Вимблдон, Ролан Гарос, ...	'катафоричка' улога НП (+ речца <i>већ</i>) + пауза + експлицирање субјеката/објеката	НП

⁴⁸ Уколико је НП одн. СП одштампан полумасним слогом, то значи да је у датој конструкцији много природнији.

ж	Ђоковић је освајао , <u>редом</u> , Ролан Гарос, Вимблдон и УО.	експлицирање правих објеката	НП/СП
з	<u>Ђоковић</u> и <u>Надал</u> освајали су тај трофеј <u>по једном</u> .	експлицирање субјеката	НП/СП
и	Ђоковић је до сада освајао <u>шездесетак трофеја</u> .	директно квантификовање објекта	НП/СП
ј	[ограничено мноштво] У витрини се налазе пехари које је Ђоковић освајао .	одређени објекат у мн.	НП/СП

Табела 4.

У већини случајева уместо НП може се употребити СП а да конструкције звуче подједнако природно, махом са разликама у перспективизацији које смо напред описали. Могућност да се употреби НП у таквим случајевима углавном дугује повезаности са итеративношћу (пре свега када је реч о перспективизацији мноштва – истицању редовности, акумулацији кроз време и др.) и ОЕЗ (по томе што је у типичном случају уз податак о броју радњи фокус само на томе да се радња датог типа догађала). На ове везе обично указује сама употреба НП, али је могу оснажити и додатни синтаксички услови: у случајевима (*д–ћ*) јасно је да је реч о ИМ, пошто је прецизиран број радњи, али је НП фаворизован, јер се јавља прилог за учесталост (*д*), а може бити и обавезан, кад се јави објекат у множини (*ћ*). У случају (*е*), упркос подацима о броју радњи у наставку, у првом плану је ОЕЗ – то да се радња датог типа догађала, што је праћено могућом употребом речце *већ* и 'катафоричком' улогом НП. Наведени случајеви кад је НП фаворизован или обавезан могли су додатно утицати на ширење НП и тамо где он ступа у конкуренцију са СП. Упркос конкуренцији НП/СП, додатна разлика постоји у случају са експлицирањем субјеката (*з*), јер тада (у неким примерима) од избора видског парњака може зависити колективна одн. дистрибутивна интерпретација субјеката. Разлике има и у случајевима (*и–ј*), у којима је СП природнији – пре свега због природе објеката – јер је податак о *избројивости* одн. *ограничености* мноштва похрањен у правом објекту, који је по правилу неодређен и/или неквантификован када се комбинује са НП. (Уз то, ови случајеви не наслањају се на ОЕЗ, што је, можда, још један разлог што звуче мање природно.)

5.5.2. Ако конструкције са ИМ толико дугују вези са итеративним и општефактичким значењем, шта је то што их издваја у посебну групу – њихова *differentia specifica*? Док је у конструкцијама са итеративношћу у ужем смислу и општефактичким значењем немогуће употребити СП, јер је *несвршени вид* једно од неопходних обележја да се искажу ова значења (сем у неким 'рубним' случајевима), дотле конструкције са ИМ допуштају конкуренцију видова. То је стога што итеративно значење и ОЕЗ указују на *типове* ситуација, док се ИМ темељи на *конкретним примерцима* ситуација. НП, притом,

за разлику од СП, тежи да те конкретне примерке представи из перспективе итератива и ОЕЗ (па су они често 'скенирани' као типови ситуација). Но, када се конструкција са НП једном почела ширити, она се јавља и у ситуацијама када се везе са тим типичнијим случајевима не осећају, па залази и тамо где бисмо пре очекивали СП – нпр. када се број радњи фокусира речцом *чак* (112–113), придевом *рекордан* (пр. 114–115) и сл.:

(112) Други велики испит вицешампион ће имати у Глазгову против Ренцера_[1] који је *чак* 51 пут *освајао* шкотски шампионат. (ЕК)

(113) За Ајнтрахт је до сада у 30 мечева *погађао чак 15 пута*. (Г)

(114) САД су у Фед купу *побеђивале рекордних 17 пута* [...] (ЕК)

(115) Он је у Белгији *побеђивао рекордних шест пута*. (Г)

5.5.3. Ваљало би се, на крају, укратко осврнути на (не)заменљивост не-свршеног и свршеног вида другде у аспектском систему српског језика, јер ти односи можда погодују ширењу конкуренције НП и СП и у контекстима које смо ми разматрали.⁴⁹ Поменућемо, ради илустрације, неколико таквих случајева; за шири увид у то шта се тренутно дешава у аспектском систему нашег језика била би потребна много опширнија и далекосежнија слика, коју са тренутног становишта вероватно ни приближно не можемо видети. Рецимо, радњу која се понављала у прошлости могу исказати и несвршени и свршени глаголи када су употребљени у потенцијалу (*Он би сваке суботе свраћао / свратио код нас*). Презентом и несвршених и свршених глагола може се означити понављање радње у садашњости – иако је, како истиче М. Ивић (2008: 58–59), њихова употребна вредност предодређена фреквенцијом – свршени глаголи су погоднији за нерегуларне радње (*Он нас понекад обиђе*), а несвршени за редовне (*Он нас редовно обилази*). Несвршени и свршени глаголи у презенту заменљиви су и у приповедању (*Пера долази/дође до врата, оставља/остави ранац и излази/изађе напоље*). Међутим, и тада, како наводи нпр. Д. Кликовац (2018/2019: 21), међу њима постоји разлика: употребом несвршених глагола догађаји се приказују пред читаочевим очима у свом трајању (као да му се испред очију одвија филм), па је презент несвршених глагола сликовитији, а саме радње као да се одигравају спорије. Већ ових неколико примера односа несвршених и свршених глагола (који, дакако, нису једини) говоре нам да у аспектском систему српског језика постоје контексти у којима су несвршени и свршени глаголи начелно заменљиви, али углавном са употребним разликама и/или различитом перспективизацијом радњи, а самим тим, посматрано из угла когнитивне граматике (уп. Ланакер 2014: 205) – са различитим значењем. Рекли бисмо да се такав однос између НП и СП 'развија' и у конструкцијама са ИМ које смо напред описали. У неким од њих НП звучи подједнако природно као СП, а у неким још увек делује у најмању руку чудно – можда стога што се описана тенденција у односима несвршеног и свршеног вида управо шири, пред нашим очима.

⁴⁹ То нам је сугерисала проф. Душка Кликовац.

6. Семантичка мрежа НП испитиваних глагола

Након што смо представили три основна типа конструкција са испитиваним глаголима – оне са итеративним и општефактичким значењем и избројивим мноштвом, можемо оцртати значењску мрежу НП. Да то учинимо, помоћи ће нам Схема 7 (в. ниже).⁵⁰

Прототипично значење НП разматраних глагола јесте итеративно – исказивање неограниченог понављања ситуација (C1). Оно стоји, како смо видели (т. 4.2), у метонимијској вези са ОЕЗ (C3). ОЕЗ се може конкретизовати тако да је јасно да се радња извршила само једном (C4), или, ако је субјекатских одн. објекатских референата више, најмање онолико пута колико је тих референата (C5). Како се у овакву слику уклапа ИМ (C6)? Пошто је ИМ повезано и са итеративним значењем и са ОЕЗ (уп. т. 5.2–5.3), ова три значења чине основни значењски 'троугао' (уп. цртеж). Везу са итеративним значењем поткрепљују случајеви типа ИМ₀ са цртежа, када се, упркос томе што се ради о ИМ, НП јавља из синтаксичких разлога (прилози за учесталост, множински објекат). Везу са општефактичким значењем подупиру пак случајеви типа ОЕЗ-ИМ са цртежа, у којима се број радњи експлицира, иако је у првом плану општефактичко значење.

У оквиру ИМ јавља се неколико различитих случајева. На онај најтипичнији (ИМ₁) наслања се ИМ₂, јер се, уз податак о броју радњи, јавља и податак о (типично) временској (али могућно и каквој другој) локализацији радњи. Када су већ експлициране неке околности радњи, на основу њих је могуће реконструисати и број понављања, па одредба за ИМ није неопходна (ИМ₃). Када је реч о примерима са дистрибуираним објектима (ИМ₄), они су повезани са осталим примерима којима се исказује ИМ самом идејом избројивог мноштва, а нарочито са ИМ₃ (тамо се екплицира време, а овде објекти). На сличан начин се надовезују и примери са дистрибуираним субјектима (ИМ₅). На цртежу су представљени и неки маргиналнији случајеви – они са директним квантификовањем правог објекта (ИМ-ПО) одн. са множинским одређеним објектом (ОМ), који се наслањају на итеративно значење (по перспективи приказивања радњи) и на ИМ (по томе што исказују избројив одн. ограничен број радњи). Тачкастим линијама илустроване су још неке везе међу конкретизацијама главних типова – нпр. између дистрибуираних објеката и субјеката у конструкцијама са ИМ и онима са општефактичким значењем. Наглашавамо да тиме нису исцрпене све могуће мотивације и везе унутар описиване мреже; желели смо, наиме, да илуструјемо неке од веза које су и интуитивно лако уочљиве, како бисмо указали на механизме који могу регулисати употребу истих форми у различитим а повезаним употребама и значењима.

⁵⁰ Примери приказани на цртежу су конструисани (да би се могли лакше пратити), али илуструју конструкције које су описане у раду. Такође, цртеж је само помоћно средство да се лакше објасне поменуте везе, и једино га тако и треба схватити. Скраћеница С стоји за схеме, које су на цртежу нумерисане као у самом раду, како би читалац лакше могао повезати цртеж са главним текстом.

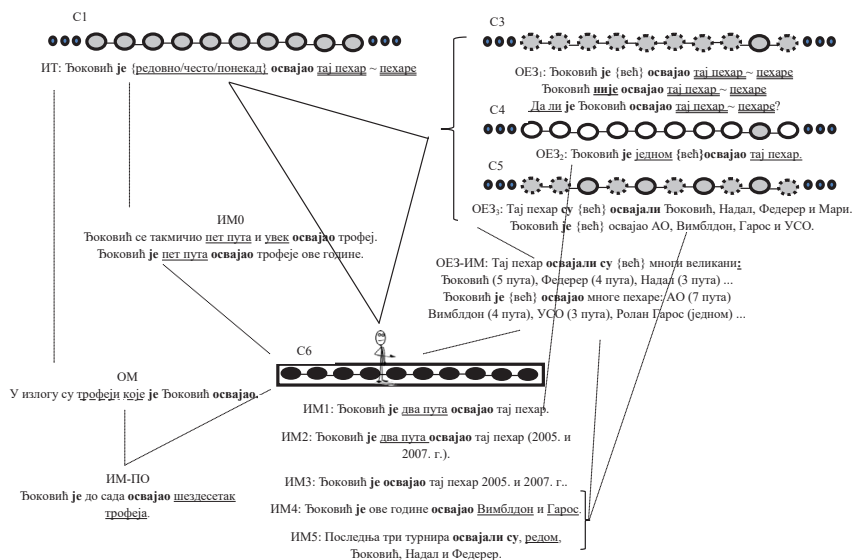

Схема 7.

Важно је потцртати следеће: НП свој распон значења/употреба дугује читавим конструкцијама – одн. његово значење може зависити од типа правог објекта, субјекта, одредби, неких речци, информативне актуализације и др., који 'обезбеђују' различиту перспективизацију. Захваљујући њој, чак и исти појмовни садржај може се изобразити⁵¹ друкчије. Ако знамо, рецимо, да је на неком турниру Ђоковић победио Надала 10 пута, то можемо представити нпр. на следеће начине: *Ђоковић је често побеђивао Надала на том турниру* (итеративност); *Ђоковић је већ побеђивао Надала на том турниру* (општефактичко значење); *Ђоковић је побеђивао Надала 10 пута на том турниру*. Притом, видели смо, само у конструкцијама са ИМ долази до конкуренције НП и СП.

7. Закључак

У раду смо разматрали конструкције са избројивим мноштвом радњи (ИМ) у новинарском стилу српског језика у којима се јављају итеративни глаголи у перфекту – *освајати*, *погађати* и *побеђивати* (нпр. *Ђоковић је три пута освајао тај турнир*). То смо учинили тако што смо посматрали њихову значењску повезаност са другим значењима у перфекту – итеративношћу (*Ђоковић је често побеђивао Надала*) и општефактичким егзистенцијалним значењем (ОЕЗ) (*Ђоковић је већ побеђивао Надала*). Такође, пошто се у конс-

⁵¹ Изображење (енгл. *construal*) јесте наша сложена способност да исту ситуацију замислимо и оцртамо на различите начине (Ланакер 2014: 205).

трукцијама са ИМ у приближно истом значењу могу јавити и одговарајући свршени глаголи – *освојити*, *победити* и *погодити* (нпр. *Ђоковић је три пута освојио тај турнир*), друга важна тема рада била је конкуренција не-свршеног и свршеног вида у датим контекстима. Закључили смо да се ИМ ослања и на итеративно значење и на ОЕЗ. ИМ исказано несвршеним глаголом, ослањајући се на типично значења итератива, имплицира постепеност, редовност, акумулацију кроз време, док би СП у истом контексту имплицирао сагледавање мноштва радњи као целине са јединственим резултатом. У типичним случајевима, кад на ИМ указује одредба за избројиво мноштво (типа *три пута*), ИМ са ОЕЗ повезује то што се каже само да су се радње догодиле (код ИМ, разуме се, и колико пута), без њихове прецизне локализације. Оно што, упркос датим везама, разликује ИМ од итеративности и ОЕЗ јесте сама чињеница што у конструкцијама са ИМ несвршени глаголи ступају у конкуренцију са својим свршеним парњацима; код итеративности и ОЕЗ такве конкуренције нема. Сем на одредбе за избројиво мноштво, у раду смо указали на још неке начине да се исказе ИМ – употребом одредби времена, места, експлицирањем субјекта одн. правих објеката, квантификовањем објекатских референата и др.

ЛИТЕРАТУРА

- Биверс 2012:** John Beavers, "Resultative constructions", [in:] R. I. Binnick (Ed.), *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*, Oxford: Oxford University Press, 908–933.
- Бондарко 1971:** А. В. Бондарко, *Вид и время русского глагола: значение и употребление. Пособие для студентов*, Москва: Просвещение.
- Воронец 2015:** М. В. Воронец, „Выбор глагола в условиях конкуренции видов”, *Вестник Томского Государственного Университета*, 401, 21–25.
- Воронец 2017:** М. В. Воронец, „Выбор глагола в условиях конкуренции видов в итеративных контекстах”, *Культура и текст*, 29/2, 199–208.
- Гатнар 2013:** А. Гатнар, „Конкуренция видов глагола в итеративных контекстах в зависимости от типа и позиции квантификатора”, *Вопросы языкознания*, 2, 52–68.
- Грицкат 1984/1985:** Ирена Грицкат, „Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII–XXVIII, 197–203.
- Дики 2000:** Stephen M. Dickey, *Parameters of Slavic Aspect*, Stanford: CSLI Publications.
- Ђорђевић 2018:** Весна Ђорђевић, *Видски парњаци у српском језику (имперфективни глагол : перфективни глагол изведен префиксима за-, из-, на-, о-, по-, с- и у-)* (необјављена докторска дисертација), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.

- Засе 2006:** H-J Sasse, Aspect and Aktionsart, [in:] K. Brown (Ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Amsterdam: Elsevier, 535–538.
- Ивановић 2013:** Милена Ивановић, *Изражавање акционалности у украјинском и српском језику* (необјављена докторска дисертација), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ивић 2001:** Милка Ивић, „О тзв. ’видским парњацима’ – из новог угла”, *Јужнословенски филолог*, LVII, 1–5.
- Ивић 2008:** Milka Ivić, „Načini na koje slovenski glagol ovremenjuje ponavljaju radnju”, [u:] *Lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek, 55–72.
- Јанда 1996:** Laura A. Janda, „Unpacking markedness”, [in:] E. H. Casad (Ed.), *Cognitive Linguistics in the Redwoods: The Expression of a New Paradigm in Linguistics*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 207–233.
- Јанда 2004:** Laura A. Janda, „A metaphor in search of a source domain: The categories of Slavic aspect”, *Cognitive Linguistics*, 15/4, 471–527.
- Јанда 2006:** Laura A. Janda, „A metaphor for aspect in Slavic”, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, 44–45, 249–260.
- Јанда 2008а:** Laura A. Janda, „Metonymy via Perfectivization of Russian Verbs”, *Slavica Helsingiensia*, 35, 77–85.
- Јанда 2008б:** Laura A. Janda, „Semantic motivations for aspectual clusters of Russian verbs”, [in:] C. Y. Bethin (Ed.), *American Contributions to the 14th International Congress of Slavists, Ohrid, September 2008, Vol. 1, Linguistics*, Bloomington: Slavica Publishers, 181–196.
- Јовановић 2013:** Вера Јовановић, *Перфекат у српском језику и његови еквиваленти у француском језику* (необјављена докторска дисертација), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу.
- Кликовац 1996:** Duška Klikovac, „О глаголском vidu у srpskohrvatskom jeziku iz drugog ugla”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXIX/1, 34–39.
- Кликовац 2004:** Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Кликовац 2008:** Duška Klikovac, *Jezik i moć*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Кликовац 2018а:** Душка Кликовац, „О ’приповедачкој’ употреби *кад(а)* и *док* из угла теорије прототипа”, [у:] *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 181–216.
- Кликовац 2018б:** Душка Кликовац, „О семантици и употреби предлога *уз*”, [у:] *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 41–72.
- Кликовац 2018/2019:** Душка Кликовац, *Скрипта за предмет Синтакса српског језика / за студенте групе 01*. <http://sintaksa.fil.rs/files/2018-2019%20OSKRIPTA%20ZA%2001%20-%20Bolonja.pdf>. 08.05.2019.
- Ланакер 1997:** Ronald W. Langacker, „Generics and habituals”, [in:] A. Athanasiadou, R. Dirven (Eds.), *On Conditionals Again*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 191–222.

- Ланакер 2008:** Ronald W. Langacker, *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Ланакер 2014:** Роналд Ланакер, „Когнитивна граматика”, [у:] К. Расулић, Д. Кликовац (ур.), *Језик и сазнање: хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 185–240.
- Мелиг 2013:** Х. Р. Мелиг, „Общефактическое и единично-фактическое значения несовершенного вида в русском языке”, *Вестник Московского Университета. Сер. 9. Филология*, № 4, 19–47.
- Миљковић 2013:** Вања Миљковић, „Тип глаголске ситуације и тип темпоралног конституента као фактори итеративног значења у српском језику”, *Анали Филолошког факултета*, XXV/1, 195–226.
- Недић 2016:** Јелена Недић, „Проучавање итеративности у руском језику”, *Славистика*, XX, 182–188.
- Несет 2009:** Tore Nessel, „Metonymy of Aspect / Aspects of Metonymy”, *Scando-Slavica*, 55/1, 65–77.
- Новаков 2005:** Predrag Novakov, *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Futura publikacije.
- Падучева 1998:** Е. В. Падучева, „Семантические источники моментальности русского глагола в типологическом ракурсе”, [в:] М. Ю. Черткова (ред.), *Типология вида: проблемы, поиски, решения [Материалы международной научной конференции, 16–19 сентября 1997 г., МГУ им. М. В. Ломоносова]*, Москва: Языки русской культуры, 332–342.
- Падучева 2010:** Е. В. Падучева, *Семантические исследования: семантика времени и вида в русском языке; семантика нарратива [Второе издание, исправленное и дополненное]*, Москва: Языки славянской культуры.
- Ристић 2011:** Стана Ристић, „Семантички аспекти учесталости код глагола”, [у:] В. Ружић, С. Павловић (ур.), *Лексикологија, ономастика, синтакса. Зборник у част Гордани Вуковић*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 379–391.
- Славкова 2018:** Светлана Славкова, „Значение на вида или на видо-времева-та форма?” – За реализацијата на общофактичкото значење во български език”, *Език и литература*, 3–4, 254–267.
- Стакић 2011:** Милан Стакић, „Итеративација глагола -и- врсте”, *Српски језик*, XVI, 109–125.
- Станојевић 2008:** Веран Станојевић, „Неке последице различитог енкодирања имперфективности у природним језицима: случај имперфективног перфекта у српском и имперфекта у француском”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 37/1, 99–111.
- Станојевић 2012:** Веран Станојевић, „Перфективност и теличност у српском језику са освртом на ситуацију у француском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 41/1, 141–155.
- Станојевић/Ђурић 2019:** Веран Станојевић, Љубица Ђурић, „Аспект као фазна категорија и резултативност у француском и српском језику”, *Српски језик*, XXIV, 221–233.

- Стојановић О. 2017:** Олга Стојановић, „О видском парњаштву глагола из когнитивне и компаративне перспективе”, *Научни састанак слависта у Букове дане*, 46/1, 191–201.
- Стојановић С. 2017:** Стефан Стојановић, *Функционално-семантичко поље перфектности у руском и српском језику* (необјављена докторска дисертација), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Стојановић С. 2018:** Стефан Стојановић, „О основном значењу српског перфекта активне дијатезе и његовој типолошкој класификацији”, *Јужнословенски филолог*, LXXIV/2, 109–138.
- Танасић 2009а:** Срето Танасић, „Збирна виšekратност као синтаксичко-семантички тип мноштва радњи”, [у:] *Синтаксичке теме*, Београд: Београдска књига, 28–35.
- Танасић 2009б:** Срето Танасић, „Семантика глагола и итеративност”, [у:] *Синтаксичке теме*, Београд: Београдска књига, 20–27.
- Тејлор 2003:** John R. Taylor, *Linguistic Categorization*, Oxford: Oxford University Press.
- Филиповић 2010:** Luna Filipović, „Aspectual meanings in two cognitive domains: A constructional approach to aspect in Serbian”, *Constructions and Frames*, 2/1, 74–89.
- Холден 1989:** Kyril T. Holden, „The Role of Metaphor in Defining Russian Aspect”, *Canadian Slavonic Papers*, 31/1, 25–43.
- Храковски 1989:** В. С. Храковский, „Семантические типы множества ситуаций и их естественная классификация”, [в:] В. С. Храковский (ред.), *Типология итеративных конструкций*, Ленинград: Наука, 5–53.
- Храковски 2014:** В. С. Храковский, „Есть ли у несовершенного вида в русском языке повторительное неограниченно-кратное / многократное / итеративное / узуальное / хабитуальное) значение?”, *Вопросы языкознания*, 4, 3–12.
- Храковски 2015:** В. С. Храковский, „Несовершенный вид: опыт интерпретации частных значений”, *Вестник Санкт-Петербургского Университета. Язык и литература*, 9/3, 169–178.
- Чудомировић 2014:** Јован Чудомировић, „О прототипичним и маргиналним напоредним везницама / координаторима”, *Књижевност и језик*, LXI/3–4, 219–236.
- Шарић 2000:** Ljiljana Šarić, „Aspectual usage in repetitive context in Croatian, Serbian and Russian”, *Filologija*, 35, 99–127.

Stefan Ž. Milosavljević

ON SOME IMPERFECTIVE VERBS AND THEIR PERFECTIVE COUNTERPARTS
IN PAST TENSE IN CONSTRUCTIONS THAT EXPRESS COUNTABLE MULTIPLICITY
OF ACTIONS (ON EXAMPLES FROM PUBLICIST STYLE OF SERBIAN)

Summary

In this paper we analyzed constructions with some imperfective verbs that can express countable multiplicity of actions in the past tense in publicist style of Serbian (e.g. *Đoković je osvajao Vimbldon pet puta* 'Đoković won Wimbledon five times' [with impf. verb]), and their perfective counterparts, with approximately the same meaning (*Đoković je osvojio Vimbldon pet puta* 'Đoković won Wimbledon five times' [with pf. verb]). To conduct the analysis, we explored all the constructions with the same imperfective verbs found in our corpora (i.e. those with iterative, general-factual, as well as some 'fuzzy' meanings), using theory of prototype as a theoretical framework, and commenting on imperfective-perfective relation throughout the analysis.